

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Infoühiskond ja sotsiaalne heaolu

Sotsioloogia ja infoteaduste eriala

Maris Priks

**LASTE SUBJEKTIIVNE HEAOLU VASTAVALT KOOLIKIUSAMISE
KOGEMUSTELE**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Oliver Nahkur, PhD

Tartu 2022

AUTORIDEKLARATSIOON

Käesolevaga kinnitan, et olen koostanud bakalaureusetöö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikad ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Maris Priks

24.05.2022

ABSTRACT

Children's subjective well-being based on their experiences of school bullying

The bachelor's thesis aimed to find out whether and how the experience of school bullying (physical, verbal, or psychological bullying) is related to the assessments of cognitive, affective and psychological well-being in Estonian children aged 8–12 and the differences according to gender and age.

Data from the International Survey of Children's Well-Being – ISCWeB 2017/2018 were used for the analysis. There were 3,150 students in the sample, with each age group (8, 10 and 12) accounting for about a third. Cognitive well-being was measured by two measures: the overall life satisfaction question and the CW-SWBS six-question cognitive well-being scale. Affective well-being was measured using the Russell scale and psychological well-being using the CW-PWBS scale, which both consist of six questions. Regarding bullying, students were asked how often they had experienced physical, verbal, or psychological bullying in the past month. Mean well-being scores were compared using the Kruskal-Wallis H and Mann-Whitney U tests, depending on the experience of bullying. Relations were examined with Spearman's correlation coefficient by age group and sex.

The results showed that, in general, students who had already experienced bullying once a month rated their cognitive, affective, and psychological well-being lower than those who did not. In most cases, there was no significant difference in the assessment of subjective well-being depending on how often bullying was experienced. Most important was whether the student experienced bullying at school or not. All correlations between cognitive well-being assessments and types of bullying were statistically significant, i.e. the more students experienced physical, verbal, or psychological bullying, the lower their cognitive, affective, and psychological well-being. Experiences of bullying at school were most strongly associated with the Cognitive Well-Being Scale (CW-SWBS) in 8- and 10-year-olds and psychological well-being in 12-year-olds. Among the types of bullying, psychological bullying was most strongly associated with all subjective well-being scales in all age groups.

Overall life satisfaction (OLS) among eight-year-olds was most strongly associated with psychological bullying among boys and verbal school bullying among girls. The Cognitive Well-Being Scale (SW-SWBS) was most strongly related to physical bullying among both

boys and girls in the 8-year-old age group. Ten-year-olds' overall life satisfaction (OLS) and the cognitive well-being scale (SW-SWBS) were most strongly associated with psychological bullying among boys and physical bullying among girls. Twelve-year-old boys' overall life satisfaction (OLS) had the strongest correlations with verbal bullying and cognitive well-being scale (SW-SWBS) with psychological bullying. The cognitive subjective well-being of twelve-year-old girls was strongest in relation to psychological bullying.

Affective well-being had the strongest correlation with psychological bullying among 10-year-old boys. Twelve-year-old boys' affective and psychological well-being were most strongly associated with verbal bullying. Affective well-being of girls in both age groups and psychological well-being in the 12-year-old age group were most strongly associated with psychological bullying.

SISUKORD

ABSTRACT.....	3
Sisukord	5
SISSEJUHATUS	6
1 KIRJANDUSE ÜLEVAADE JA PROBLEEMISEADE	8
1.1 Koolikiusamine ja selle mõjud.....	8
1.2 Koolikiusamise liigid ja viisid	9
1.3 Koolikiusamise levik	10
1.4 Laste heaolu	11
1.4.1 Laste subjektiivse heaolu mõõtmine.....	13
1.4.2 Laste subjektiivse heaolu tase Eestis ja mujal	15
1.5 Koolikiusamise kogemise ja subjektiivse heaolu seosed.....	17
UURIMISPROBLEEM	20
2. METOODIKA	22
2.1 Andmed ja valim.....	22
2.2 Kasutatud tunnused ja skaalad	22
2.3 Andmeanalüüs ja selle meetodid	24
3. TULEMUSED	25
3.1 Kognitiivne heaolu ja koolikiusamine	25
3.2 Afektiivne heaolu ja koolikiusamine	30
3.3 Psühholoogiline heaolu ja koolikiusamine	32
4. ARUTELU.....	34
KOKKUVÕTE	37
ALLIKAD.....	39

SISSEJUHATUS

Laste heaolu on oluline teema ning seda tuleks ka Eestis põhjalikult uurida. Laste heaolu on oluline uurida, et tagada neile võimalikult hea elukvaliteet ning arvestada ka laste vajadustega poliitika kujundamisel (Casas, 2019). Laste heaolu uurides on oluline küsida, kuidas lapsed ennast tunnevad ning mida ise oma elust ja heaolust arvavad, sest ainult sotsiaalmajanduslike näitajate või lapsevanemate hinnangute põhjal ei saa tervikliku pildi laste heaolu kohta (Casas, 2019).

Laste heaoluga on seotud ka koolikeskkond (Fomotškin, 2021). Kuna lapsed veedavad väga suure osa ajast koolis, tuleb pöörata tähelepanu sellele, kuidas koolis toimuv laste heaoluga seotud on. Koolikeskkonnas võib laste heaolu mõjutada näiteks koolikiusamine, mis on Eestis küllaltki suur probleem (Fomotškin, 2021). Koolikiusamine on koolikeskkonna osa ning halb koolikeskkond on seotud õigusrikkumiste, alkoholi tarbimise ja halvemate hinnetega, mistõttu tuleb tegeleda võimalikult hea koolikeskkonna saavutamise ja probleemide ennetamisega (Fomotškin, 2021). Lisaks on koolikiusamine seotud õpilaste üldise heaolu ja vaimse tervisega (Gladden jt, 2014). Koolikiusamise kogemine lapsena võib ka täiskasvanu eas olla seotud vaimsete probleemidega (Gladden jt, 2014). Eestis on koolikiusamise ennetamiseks ja vähendamiseks kasutusel programm kiusamisvaba kool, millega on liitunud ligi 100 Eesti kooli (KiVa kodulehekül, i.a).

Kuna koolikiusamise kogemine väheneb vanusega, on oluline tähelepanu pöörata just noorematele klassidele (Piksööt, 2019). Töö eesmärk on uurida, kuidas on Eesti 8-12-aastaste laste heaolu seotud koolikiusamise kogemisega. Heaolu on uuritud õpilaste hinnangute abil oma eluga üldise rahulolu, positiivsete ja negatiivsete emotsioonide kogemise ning psühholoogiliste põhivajaduste täitumise kohta. Kiusamise kohta on uuritud, kui palju kogevad lapsed löömist, narrimist või grupist kõrvale jätmist. Autorile teadaolevalt pole Eestis laste subjektiivse heaolu ja koolikiusamise seoseid põhjalikult uuritud, mistõttu keskendub töö erinevate kiusamise ja subjektiivse heaolu tüüpide vaheliste seoste uurimisele.

Töö on jaotatud nelja peatükki. Esimene peatükk annab ülevaate koolikiusamise ja heaolu mõistetest ning varasemate seoseuuringute tulemustest. Esimeses peatükis kirjeldatakse ka rahvusvahelise laste heaolu uuringu tulemusi Eesti laste subjektiivse heaolu ja koolikiusamise kogemise kohta. Teine peatükk annab ülevaate valimist, kasutatud andmetest ja

analüüsimetoditest ning kolmas analüüsi tulemustest. Neljandas peatükis arutletakse tulemuste üle, seostatakse need varasemate uuringutega ning pakutakse autoripoolseid seletusi.

1 KIRJANDUSE ÜLEVAADE JA PROBLEEMISEADE

See peatükk annab ülevaate koolikiusamise ja subjektiivse heaolu mõistetest ja teoreetilistest käsitlustest. Samuti koolikiusamise esinemisest maailmas. Eesti laste heaolu ja koolikiusamist on mõningal määral uuritud ning töös on kirjeldatud üldised tulemused. Viimaks kirjeldatakse ka varasemate koolikiusamise ja subjektiivse heaolu seoste keskendunud uuringute tulemusi ning selle tööga sarnaste uuringute tulemusi.

1.1 Koolikiusamine ja selle mõjud

Traditsioonilise definitsiooni järgi on koolikiusamine õpilaste korduv ja tahtlik agressiivne käitumine, mille eesmärk on põhjustada teisele inimesele vigastusi, ebamugavust, psühholoogilist, sotsiaalset või hariduslikku kahju (Olweus, 2013). Lisaks tahtlikkusele ja kordumisele on koolikiusamise kriteerium ka asümmeetriline võimuvahetuskord, ehk kiusaja tajutud võim ja sotsiaalne positsioon on suuremad kui ohvri omad (Kõiv, 2006; Olweus, 2013). Mark jt (2015) küsisid oma uurimuse käigus ka Eesti lastelt endilt, mida nemad kiusamiseks peavad, ning kokkuvõtvalt kirjeldati koolikiusamist vaimse ja/või füüsilise valu tekitamisena. Vaimsete kiusamisviisidena tõid õpilased välja näiteks verbaalset kiusamist, mõnitamist, alandamist, kuulujuttude levitamisest, kaasõpilase üle naermist ja teiste ässitamist tema vastu ning füüsiliste kiusamisviiside hulgas mainiti näiteks löömist, peksmist, tõukamist, kinni hoidmist, asjadega loopimist ja õpilase ruumi lukustamist vastu tema tahtmist (Mark jt, 2015).

Kiusamist on oluline uurida, sest see on seotud mitmete teiste tunnustega ning kiusamise kogemisel võib olla palju negatiivseid tagajärgi (Tiliouine, 2015). Kiusamise ohvrid hindavad oma enesehinnangut tihtipeale madalamalt, kui need, keda ei ole kiusatud (Gladden jt, 2014). Lisaks on kiusamise ohvriks olemine seotud madalamate hinnetega, sõprade arvuga, elu ja kooliga rahuloluga ning depressiooniga isegi täiskasvanueas (Gladden jt, 2014). Ühendkuningriigis leiti 2018. aastal, et pooled 12-20-aastastest õpilastest, keda oli viimase 12 kuu jooksul kiusatud tundsid depressiivsust, ligikaudu pooled ärevust ning natuke üle kolmandiku oli mõelnud enesetapust (Ditch The Label, 2018). Kiusatute hulgas esines märkimisväärselt ka enese vigastamist, koolist puudumist, söömishäireid ja antisotsiaalset käitumist (Ditch The Label, 2018). Natuke rohkem kui kümnendik kiusamise ohvritest sooritas enesetapukatse või jooksis kodust ära ning natuke vähem kui kümnendikul tekkis alkoholi või ainete kuritarvitamine ja 4% käitus seksuaalselt riskantselt (Ditch The Label, 2018). Kiusamise tagajärjed võivad ulatuda ka indiviidist kaugemale, sest kiusamine võib mõjutada nii kooli

õhkkonda, õpetajate moraali kui õpilaste õppevõimekust (Omoniyi, 2013). Ladina Ameerikas said TERCE uuringu andmete põhjal lapsed, keda on kiusatud, matemaatika teadmiste testis 9,6-18,4 punkti vähem ja lugemises 5,8-19,4 punkti vähem kui need, keda ei kiusatud (UNESCO, 2019).

1.2 Koolikiusamise liigid ja viisid

Gladden jt (2014) räägivad kahest kiusamise liigist – otsesest ja kaudsest, ning neljast kiusamise viisist – füüsilisest kiusamisest, verbaalsest kiusamisest, suhete ja reputatsiooni rikkumisest, ning vara rikkumisest. Otsene ja kaudne kiusamine võivad sisaldada ühte või mitut kiusamise viisi (Gladden jt, 2014).

Otsene kiusamine hõlmab näiteks füüsilist vägivalda – lükkamist, tõukamist, löömist – ,aga ka verbaalset kiusamist, mis toimub näost-näkku (Gladden jt, 2014). Kaudne kiusamine toimub ilma ohvri juuresolekuta, näiteks kuulub sinna alla ohvri kohta kuulujuttude levitamine (Gladden jt, 2014).

Viisilt saab kiusamine olla füüsiline, verbaalne, suhtele suunatud või varale suunatud (Gladden jt, 2014). Füüsiline kiusamine on tavaliselt otsene, näiteks lükkamine ja löömine (Gladden jt, 2014). Verbaalne kiusamine võib olla nii otsene kui kaudne, suuline kui kirjalik, näiteks ähvardavate kirjade jätmine, solvamine, narrimine, inetute hüüdnimedega kutsumine jms (Gladden jt, 2014). Suhetele suunatud kiusamine tähendab ohvri isoleerimist eakaaslastest, tema maine ja suhete rikkumist ning selle eesmärk on põhjustada psühholoogilist kahju (Gladden jt, 2014). Suhetele suunatud kiusamine võib toimuda näiteks kuulujuttude levitamisega, avalikult alandavate kommentaaride tegemisega ja piinlike piltide postitamisega sotsiaalmeediasse (Gladden jt, 2014). Viimaseks, võib kiusamine väljenduda ka vara rikkumises, näiteks asjade lõhkumises, asjade varastamises ja isikliku digitaalse informatsiooni, näiteks piltide, kustutamises (Gladden jt, 2014).

Verbaalset, suhtele suunatud või kaudset kiusamist kirjeldatakse mõnikord ka kui psühholoogilist kiusamist, sest eesmärk on põhjustada psühholoogilist kahju (Bourulago ja Casas, 2019; Kõiv, 2006; Tiliouine , 2015; UNESCO, 2019). Üldiselt saab erinevate käsitluste põhjal rääkida kolmest kiusamisviisist: füüsilisest, verbaalsest ning psühholoogilisest kiusamistest, sest kiusamine väljendub tavaliselt füüsiliselt (löömine, tõukamine, haiget tegemine), verbaalselt (halvasti ütlemine, norimine, narrimine) või kaudselt ja varjatult, näiteks kaasõpilast ignoreerides või kuulujutte levitades (Kutsar jt, 2019).

1.3 Koolikiusamise levik

Koolikiusamist uurivad mitmed rahvusvahelised uuringud, millest Eesti on osalenud kooliõpilaste tervisekäitumise uuringus „*Health Behaviour in School-aged Children*“ (HBSC), rahvusvahelises laste heaolu uuringus „*International Survey of Child Well-Being*“ (ISCWeB), rahvusvahelises matemaatika ja loodusteaduste võrdlusuuringus „*Trends in Mathematics and Science Study*“ (TIMSS) (Richardson ja Hiu, 2018; TIMSS kodulehekül; WHO kodulehekül). Lisaks on olemas veel näiteks globaalne koolipõhine õpilaste terviseuuring „*Global School-based Student Health Surveys*“ (GSHS) ning Ladina-Ameerika riikidele keskenduv uuring „*Regional Comparative and Explanatory Study*“ (TERCE)(Casas, 2019; Richardson ja Hiu, 2018).

Rahvusvahelise laste heaolu uuringu 2017/2018 andmete põhjal on Eesti 8.-12. aastaste laste hulgas verbaalne kiusamine (kaasõpilase üle naermine/naeruvääristamine) kõige levinum kiusamisviis, seda on kuu jooksul kogenud pea iga teine õpilane (Soo ja Kutsar, 2020). Kokku on Eesti 10- ja 12- aastastest õpilastest vähemalt korra kuus koolikiusamist kogenud ligikaudu 70% ja 8-aastastest 78% (Murakas jt, 2019). Füüsiline kiusamine on enim levinud 8-aastaste seas, kellest 59% nõustus väitega, et neid on viimase kuu jooksul vähemalt korra löödud, kuid 12-aastastest nõustus selle väitega 38% (Soo ja Kutsar, 2020). Ka sugude vahel on erinevusi – poisid kogevad füüsilist ja verbaalset koolikiusamist rohkem, kui tüdrukud (Murakas jt, 2019). Kuu aja jooksul koges 10-aastastest löömist rohkem kui kolm korda neljandik poistest, kuid umbes kümnendik tüdrukutest (Murakas jt, 2019). Kõige rohkem psühholoogilist kiusamist kogevad samuti 8-aastased, ligi pooli neis on kaasõpilased vähemalt korra kuu jooksul tõrjunud või tegevustest kõrvale jätnud (Murakas jt, 2019). Kooliealiste laste tervisekäitumise uuringu (HBSC) kohaselt, mis toimus viimati samuti 2017/2018 aastal, kogeb paari kuu jooksul vähemalt korra koolikiusamist (korduvat halvustavate märkuste tegemist, narrimist ja tegevustest kõrvale jätmist) 35% 11–15-aastastest õpilastest kuid kiusamine väheneb vanusega: 11-aastastest on kuu jooksul kiusamist kogenud 21%, aga 15-aastastest 8% (Piksööt, 2019). Tulemusi kiusamise vähenemise kohta vanuse kasvades on leitud ka mitmete teiste uuringute põhjal Euroopas ja Põhja-Ameerikas (UNESCO, 2019). Uuringute tulemustest võib järeldada, et koolikiusamine on Eesti koolides küllaltki suur probleem ning selle ennetamise ja vähendamise jaoks tuleks aktiivselt tegeleda juba esimestes klassides ja enne kooli, sest nooremad õpilased kogevad kiusamist kõige rohkem.

Kogu maailma 11—17-aastastest lastest on UNESCO 2019. aastal koostatud raporti kohaselt 32% vähemalt korra kuus kogenud koolikiusamist. ÜRO lastefondi raporti kohaselt, mis hõlmab 122 riiki, on ligikaudu pooled 13—15 aastastest kogenud füüsilist või psühholoogilist koolikiusamist (UNESCO, 2019). Kõikides piirkondades peale Euroopa ja Põhja-Ameerika on füüsiline kiusamine kõige levinum ning seda esineb poiste seas rohkem kui tüdrukute seas (UNESCO, 2019). Euroopas ja Põhja-Ameerikas esineb enim psühholoogilist kiusamist ja verbaalset kiusamist ning levinud ja kasvav on ka küberkiusamine, mille ohver on iga kümnes õpilane (UNESCO, 2019).

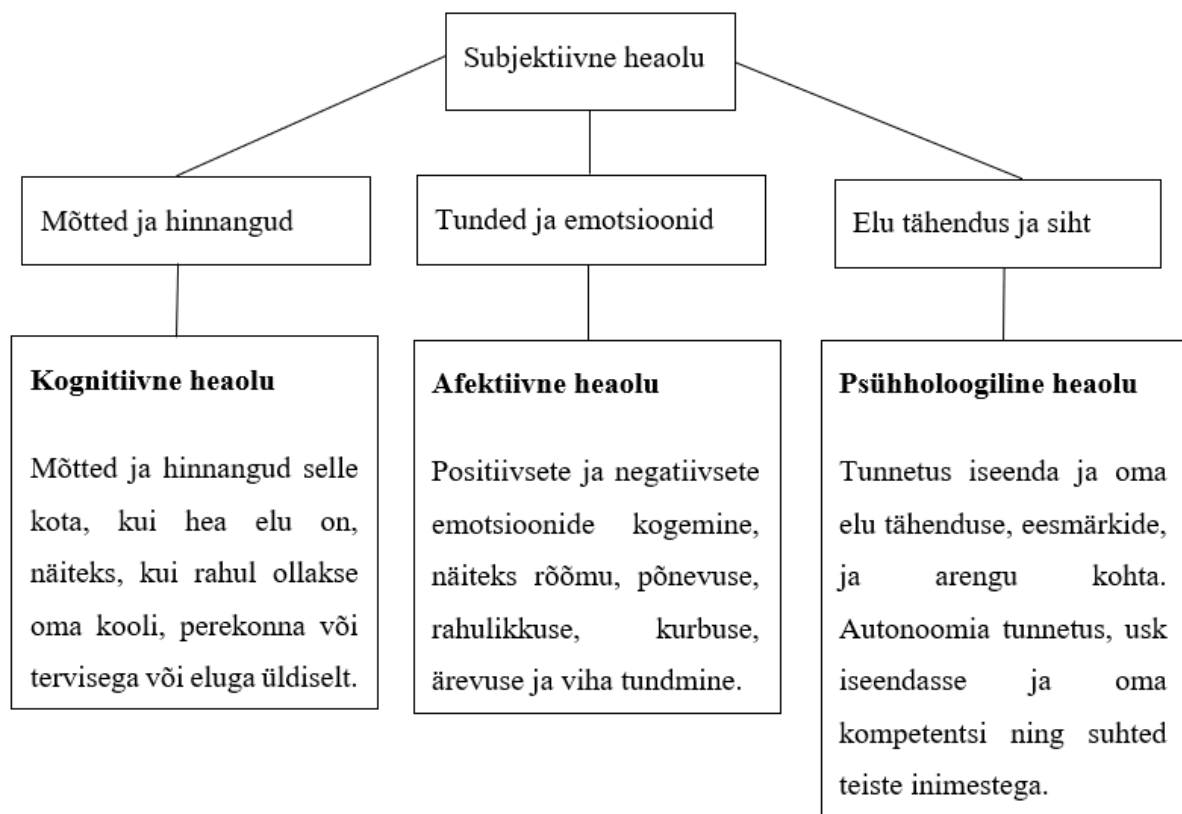
Koolikiusamist esineb märkimisväärsel hulgal üle kogu maailma, mis näitab, et tegu on ka globaalselt suure probleemiga. Eesti õpilaste kiusamiskogemused sarnanevad ilmselt enim üldiste Euroopa ja Põhja-Ameerika õpilaste kiusamiskogemustega, sest levinumad on verbaalne ja psühholoogiline kiusamine, eriti natuke vanemate õpilaste seas (Murakas jt, 2019; UNESCO, 2019). Rahvusvahelise laste heaolu uuringu andmete järgi esineb Eestis koolikiusamist natukene vähem, kui näiteks Namiibias kuid rohkem kui mõnes muus vähem arenenud riigis, mis veelgi tõstab probleemi tõsidust (UNESCO, 2019).

1.4 Laste heaolu

Heaolu tähendab seda, kui hästi inimesel läheb, kui õnnelikuna ta ennast tunneb, millised on tema elutingimused ning võimalused eneseteostuseks (Ben-Arieh jt, 2014; Saffia ja Turner, 2021). Mõiste hõlmab kõiki elu aspekte, mis on olulised nii indiviidile kui ühiskonnale, näiteks tervist, keskkonda, majanduslikku seisukorda ning vaimset rahulolu (Saffia ja Turner, 2021). Heaolu definitsioonides rõhutatakse peamiselt õnnetunnet, head tervist ja jõukust (Ben-Arieh jt, 2014). Lisaks on heaolu seotud soovide täitumisega, rõõmu ja raskuste tasakaaluga ning arenguvõimalustega (Ben-Arieh jt, 2014). Põhiliselt eristatakse kahte tüüpi heaolu – objektiivset ja subjektiivset. Objektiivne heaolu tähendab kvantitatiivselt mõõdetavat ja silmaga nähtavat heaolu, mille indikaatorid on näiteks eluaseme, toidu, riiete, hariduse jms kättesaadavus (Saffia ja Turner, 2021). Subjektiivne heaolu tähendab inimese enda hinnanguid oma heaolu kohta (Saffia ja Turner, 2021).

Subjektiivset heaolu on kolme tüüpi: kognitiivne, afektiivne ja eudaimooniline/psühholoogiline (Joonis 1) (Saffia ja Turner, 2021). Kognitiivne subjektiivne heaolu viitab spetsiifilistele või üldistele rahulolu aspektidele, näiteks rahulolule oma koolikeskkonnaga, suhetega, koduga või üldisele eluga rahulolule (Luhmann jt, 2012).

Afektiiivne subjektiivne heaolu viitab negatiivsete ja positiivsete emotsioonide või tujude intensiivsusele ja esinemise sagedusele (Luhmann jt, 2012). Afektiiivse heaolu hinnang kujuneb hiljutiste (näiteks kahe nädala jooksul) toimunud sündmuste põhjal, mis tekitavasid negatiivseid või positiivseid emotsioone, kuid kognitiivse heaolu hinnang põhineb pikema aja jooksul saadud kogemustel ja neile antud hinnangutel (Saffia ja Turner, 2021). Eudaimooniline/psühholoogiline subjektiivne heaolu viitab tunnetusele iseenda kohta, näiteks enesekindlusele, autonoomia tunnetusele, enesearengule ja kompetentsusele (Saffia ja Turner, 2021). Psühholoogiline heaolu ei ole niivõrd seotud konkreetse kogemuste või tunnetega, kui kognitiivne või afektiiivne heaolu, vaid arusaamaga iseendast, oma olemusest, oma kohast maailmas ja sihist elus ning keskendub elu tähenduse tunnetamisele (Saffia ja Turner, 2021).

Joonis 1. Subjektiivse heaolu tüübid (Saffia ja Turner, 2021)

Kuni eelmise sajandi lõpuni mõõdeti põhiliselt laste objektiivset heaolu, hinnati laste heaolu vanematest lähtuvalt käsitledes lapsi passiivse osana perekonnast, kuid eriti viimase kümne aasta jooksul on rohkem hakatud mõõtma laste subjektiivset heaolu (Ben-Arieh, 2008; Casas,

2019; Saffia ja Turner, 2021). Seejuures üheks oluliseks panustajaks laste subjektiivse heaolu mõõtmisel võib pidada rahvusvahelist laste heaolu uuringut, mis viidi esmakordselt läbi 2011/2012. aastal (Dinisman ja Rees, 2014). Viimase kümne aasta jooksul on hakatud lastesse rohkem suhtuma kui indiviididesse, kelle heaolu ei sõltu ainult vanematest, vaid seda mõjutavad ka näiteks laste elukogemused, keskkond ja suhted ümbritsevate inimestega (Saffia ja Turner, 2021). Lapsevanemad ei pruugi lapse huvisid, heaolu ja murekohti adekvaatselt hinnata ega mõista, kuidas laps ennast tunda võib või kui rahul ta oma eluga on (Ben-Arieh jt, 2014).

1.4.1 Laste subjektiivse heaolu mõõtmine

Laste subjektiivse heaolu mõõdikud töötati välja ja võeti kasutusele alles eelmise sajandi lõpus (Casas, 2019). Laste subjektiivset heaolu mõõdetakse eelkõige psühhomeetriliste mõõdikutega, mis sisaldavad laste kognitiivseid (tunnetuslikke) ja afektiivseid (tundmuslikke) hinnanguid oma elule, elukeskkonnale ning sotsiaalsele kontekstile (Casas, 2019). Üha enam on hakatud mõõtma ka laste psühholoogilist heaolu (Nahkur ja Casas, 2021). Vastupidiselt paljudele teistele uuringutele (näiteks HBSC), mõõdetakse rahvusvahelises laste heaolu uuringus nii laste kognitiivset, afektiivset kui ka psühholoogilist subjektiivset heaolu, mis aitab laste subjektiivsest heaolust mitmekülgsemat pilti luua (Kutsar jt, 2019).

Kognitiivse heaolu mõõtmine

Kognitiivse heaolu üks peamine mõõtmise tüüp on kontekstivaba skaala, näiteks OLS, SLSS ja CW-SWBS, mis mõõdab üldist eluga rahulolu (Casas, 2019). Teine peamine kognitiivse heaolu mõõtmise tüüp on valdkondadel põhinev skaala, näiteks MSLSS, BMSLSS CW-DBSWBS, millega mõõdetakse näiteks rahulolu suhetega sõpradega või vanematega, kooliga ja õpetajatega (Casas, 2019). Laste ja noorte kognitiivse subjektiivse heaolu mõõtmiseks kasutatakse erinevaid skaalasid, näiteks OLS (*Overall life satisfaction*), SLSS (*Students' Life Satisfaction Scale*), MSLSS (*Multidimensional Student's Life Satisfaction Scale*), BMSLSS (*Brief Multidimensional Student's Life Satisfaction Scale*), PWI (*Personal Well-Being Index*) ja PWI-SC (*Personal Well-Being Index School Children*), mille põhjal on koostatud heaolu mõõdikud rahvusvahelises laste heaolu uuringus (Casas, 2019).

Õpilaste eluga rahulolu skaala SLSS (*Students' Life Satisfaction Scale*) koosneb originaalis kaheksast väitest, näiteks „Mul läheb elus üldiselt hästi“, „Mulle meeldib mu elu“ millega nõusolekut tuleb hinnata 4-punkti skaalal (Alcantara jt, 2017; Savahl jt, 2018; Tiliouine, 2015).

Rahvusvahelises laste heaolu uuringus on selle põhjal loodud skaala CW-SWBS, kus väiteid natuke muudetud ja vastajad annavad oma hinnangu kas 11- või 5-punkti skaalal sõltuvalt vanusegrupist (Kutsar jt, 2019). Antud töös kasutataksegi kognitiivse subjektiivse heaolu mõõtmiseks CW-SWBS skaalat (vt täpsemalt peatükk 2.2.1).

Multidimensionaalne õpilaste eluga rahulolu skaala MSLSS (*Multidimensional Student's Life Satisfaction Scale*) mõõdab rahulolu erinevate elu aspektidega, näiteks sõpradega, kooliga, perekonnaga, endaga ja oma keskkonnaga (Navarro jt, 2015). BMSLSS on MSLSS skaala lühem versioon, mis uurib samuti rahulolu erinevate elu aspektidega (Flaspohler jt, 2009; Tiliouine, 2015; Valera jt, 2019). Rahvusvahelises laste heaolu uuringus on BMSLSS skaala põhjal loodud skaala CW-DBSWBS („Children's Worlds Domain Based Subjective Well-Being Scale“) (Kutsar jt, 2019).

Personaalse heaolu indeks PWI (*Personal Well-Being Index*) ja selle koolilastele mõeldud versioon PWI-SC (*Personal Well-Being Index School Children*) mõõdavad 11-punkti skaalal rahulolu mitme erineva isikliku elu aspektiga, näiteks oma tervisega, isiklike suhetega, oma oskuste, tegevuste ja turvalisusega (Alcantara jt, 2017; Oriol jt, 2020; Tiliouine, 2015).

Afektiivse heaolu mõõtmine

Afektiivset heaolu mõõdetakse rahvusvahelises laste heaolu uuringus Russelli ja Barreti (1998) skaalal põhineva CW-PNAS („*Children's Worlds Positive and Negative Affect Scale*“) skaalaga, mis koosneb kuuest küsimusest positiivsete ja negatiivsete emotsioonide kogemise sageduse kohta viimase kahe nädala jooksul (Dinisman, 2010; Kutsar jt, 2019; Rees jt, 2020). Positiivsed emotsioonid olid õnnelikkus, rahulolu ja energilisus ning negatiivsed kurbus, pinge ja tüdimus (ISCWeB 2017/2018).

Psühholoogilise heaolu mõõtmine

Psühholoogilist heaolu mõõdetakse rahvusvahelises laste heaolu uuringus Ryffi (1989) psühholoogilise heaolu skaalal põhineva skaalaga CW-PSWBS („*Children's Worlds Psychological Subjective Well-Being Scale*“) (Kutsar jt, 2019). CW-PSWBS skaala koosneb kuuest küsimusest psühholoogiliste vajaduste täituvuse kohta, näiteks, mil määral on õpilane rahul iseendaga, oma ajakasutusega, kas tulevikku suhtutakse positiivselt ning kas usutakse, et

teised inimesed on sõbralikud (Kutsar jt, 2019; Rees jt, 2020). Skaala täpsem kirjeldus on toodud peatükis 2.2.1.

1.4.2 Laste subjektiivse heaolu tase Eestis ja mujal

Kognitiivne heaolu

Rahvusvahelise laste heaolu uuringu tulemuste kohaselt oli Eesti laste üldine eluga rahulolu (OLS) kõige kõrgem 8-aastastel, kellest ligikaudu kolmveerand on oma eluga väga rahul, 10-aastastest oli oma eluga väga rahul 72,7% ja 12-aastastest umbes pooled (Kutsar jt, 2019). Kognitiivse subjektiivse heaolu skaala CW-SWBS (*Children's Worlds Subjective Well-Being Scale*) vastusevariantide hulk oli vanusegruppides erinev: 8-aastastel oli viis vastusevarianti, 10-, ja 12-aastastel 11 vastusevarianti (Kutsar jt, 2019). Eesti 8-aastaste keskmine viiepallisel skaalal oli 3,38, kümneaastaste keskmine 0—10 skaalal oli 8,75 ja 12-aastaste keskmine 8,09 (Rees jt, 2020). Tüdrukute kognitiivne subjektiivne heaolu oli kõrgem, kui poistel (Rees jt, 2020). Tulemustest võib järeldada, et kognitiivne subjektiivne heaolu väheneb vanemaks saades, sest 8-aastased olid oma eluga üldiselt kõige rohkem rahul ja 12-aastased kõige vähem. Mitmest küsimusest koosneva skaalaga mõõtes olid 10-aastaste kognitiivne heaolu kõrgem, kui 12-aastaste kognitiivne heaolu. PISA uuringu tulemuste põhjal oli üldine eluga rahulolu 11-punkti skaalal (0 – „Ei ole üldse rahul“... 9—10 – „Väga rahul“) Eestis keskmiselt 7,19 (Silm, 2019). Oma eluga rahul (skoor 7-10) oli ligikaudu 70% Eesti 15-aastastest (Silm, 2019). Poisid olid oma eluga üldiselt natuke rohkem rahul kui tüdrukud (Silm, 2019).

Rahvusvahelise laste heaolu uuringu tulemuste kohaselt oli kõikidest uuringus osalenud riikidest 10—12-aastaste laste kognitiivne heaolu kõige kõrgem Albaanias, kus 10-aastaste keskmine skaalal 0—10 oli 9,71 ja 12-aastaste keskmine 9,55 (Rees jt, 2020). Kaheksa-aastaste vanusegrupis oli kõige kõrgem kognitiivne heaolu Ungaris (3,65) viiepallisel skaalal (Rees jt, 2020). Tulemused näitasid ka seda, et kognitiivne heaolu oli keskmiselt kõige kõrgem Euroopa riikides ning kõige madalam Aasia riikides (Rees jt, 2020). PISA uuringus osalenud riikidest oli kognitiivne heaolu kõige kõrgem Kashastanis (8,76), Albaania oli sellest järgmine (8,61) (Silm, 2019).

Afektiiivne heaolu

Afektiiivset subjektiivset heaolu mõõdeti rahvusvahelises laste heaolu uuringus afektiiivse heaolu skaalaga CW-PNAS (*Children's Worlds Positive and Negative Affect Scale*) 10- ja 12-

aastaste vanusegruppides (Rees jt, 2020; Soo jt, 2019). Kaheksa-aastastelt küsiti üks küsimus selle kohta, kui tihti nad ennast õnnelikuna tunnevad, ja üks küsimus selle kohta, kui tihti nad end kurvana tunnevad (Rees jt, 2020; Soo jt, 2019). Eesti 8-aastastest poistest ja tüdrukutest tundis end alati õnnelikuna ligikaudu 60% ja alati kurvana 6% tüdrukutest ja 8% poistest (Rees jt, 2020). Alati õnnelikuna (skoor 10) tundsid ennast 10- ja 12-aastastest 46% (Soo jt, 2019). Positiivsete emotsioonide kogemise keskmine skoor oli 10-aastaste vanusegrupis 8,6 ja 12-aastaste vanusegrupis 7,7 (Rees jt, 2020). Vähe koges positiivseid emotsioone 3,6% Eesti 10-aastastest ja 9,7% Eesti 12-aastastest (Rees jt, 2020). Negatiivsete emotsioonide kogemise keskmine skoor oli Eesti 10-aastaste vanusegrupis 3,3 ja 12-aastaste vanusegrupis 4,1, kuid palju koges negatiivseid emotsioone 22% Eesti 10-aastastest ja 33% Eesti 12-aastastest õpilastest (Rees jt, 2020). Afektiivse subjektiivse heaolu tulemusid oldi sarnased kognitiivse subjektiivse heaolu tulemustele, sest kõige õnnelikumad olid samuti 8-aastased ja kõige õnnetumad 12-aastased, mis näitab, et ka afektiivne subjektiivne heaolu väheneb vanuse kasvades. PISA uuringu tulemuste kohaselt tundis ennast alati õnnelikuna 40% Eesti 15-aastastest õpilastest, mis sarnaneb rahvusvahelise laste heaolu uuringu tulemustele (Silm, 2019). Õpilasi, kes tundsid alati negatiivseid emotsioone, oli PISA uuringus võrdlemisi vähe – alati hirmu tundis 3,2%, alati õnnetusetunnet 7,2%, murelikkust 10,1% ja alati kurbust 9,1% (Silm, 2019). Tüdrukud tundsid poistest natuke rohkem positiivseid emotsioone, kuid 29% rohkem negatiivseid emotsioone (Silm, 2019).

Albaania 10- ja 12-aastastel oli rahvusvahelise laste heaolu uuringu andmetel lisaks kognitiivsele heaolule ka keskmiselt kõige kõrgem afektiivne heaolu, 8-aastastest tundsid end õnnelikuna kõige rohkem India (Kolkata) õpilased (Rees jt, 2020)

Psühholoogiline heaolu

Psühholoogilise heaolu skaala keskmine skoor oli rahvusvahelises laste heaolu uuringus Eesti 12-aastastel 8,2 ja väga madal psühholoogiline heaolu oli 7,1% Eesti õpilastest (Rees jt, 2020). Tulemusi ei saa küll võrrelda teiste vanusegruppidega, sest psühholoogilist heaolu uuriti ainult 12-aastaste vanusegrupis, kuid tõenäoliselt võiks ka psühholoogiline subjektiivne heaolu kõrgem olla ning vähem võiks olla neid, kelle psühholoogiline heaolu on väga madal.

Psühholoogilise heaolu skoorid olid kõikidest osalenud riikidest samuti kõige kõrgemad Albaanias (Rees jt, 2020). Seega on Euroopas mitmeid riike, kus laste subjektiivne heaolu on

kõrgem, kui Eestis, mistõttu peaks nägema vaeva, et ka Eesti lapsed oleksid ühed rahulolevamad Euroopas.

1.5 Koolikiusamise kogemise ja subjektiivse heaolu seosed

Koolikiusamise ja subjektiivse heaolu seoseid on uuritud nii Eestis kui paljudes erinevates riikides üle maailma. Mitmed uuringud on tehtud rahvusvahelise laste heaolu uuringu andmete põhjal (Borualogo ja Casas, 2019; Bradshaw jt, 2017; Gentz jt, 2021; Savahl jt, 2018; Tilouine, 2015). Rahvusvahelises laste heaolu uuringus mõõdetakse füüsilise ja psühholoogilise kiusamise kogemist 4-punkti skaalaga: mitu korda (mitte ühtegi, 1 kord, 2-3 korda, rohkem kui 3 korda) kuus on õpilast ühel või teisel viisil kiusatud (ISCWeB, 2017/2018). Käesoleva bakalaureusetööga sarnaste uuringute tulemused on olulised, et paigutada ka Eesti tulemused rahvusvahelisse konteksti ning tulemusi teiste riikidega võrrelda.

Heaolu uurisid Savahl jt (2018) rahvusvahelise laste heaolu uuringu kognitiivse subjektiivse heaolu (CW-SWBS) skaalaga, 8-aastastel 5 punkti skaalaga, 10- ja 12-aastastel 11-punkti skaalaga. Koolikiusamise viisidest uuriti füüsilise ja psühholoogilise kiusamise kogemist (Savahl jt, 2018). Savahl jt (2018) uurisid üle maailma erinevate riikide tulemusi. Valimis oli 7 maailma piirkonda: Sahara-tagune Aafrika, Ida- ja Lõuna-Aasia, Ida-Euroopa, Põhja-Euroopa, Lääne-Aasia ja Põhja-Aafrika ning Lõuna-Ameerika (Savahl jt, 2018). Igast piirkonnast võeti valimisse kolm riiki ning Eesti kuulus tolles uurimuses Põhja-Euroopa piirkonda (Savahl jt, 2018). Kõige väiksem vahe kognitiivses heaolus üldse mitte koolikiusamist kogenud ja rohkem kui kolm korda kuus koolikiusamist kogenud õpilaste vahel oli Sahara-taguses Aafrikas ja kõige suurem vahe Põhja-Euroopas (Savahl jt, 2018). See viitab sellele, et ka Eestis võib koolikiusamist kogevate laste kognitiivne heaolu olla palju madalam kui nendel lastel, keda ei kiusata üldse. Savahl jt (2018) tulemuste kohaselt mõjutab füüsilise koolikiusamise kogemine 8-aastastel kognitiivset heaolu tugevamalt, kui 10-ja 12-aastastel, kuid kõikides vanusegruppides oli kognitiivne heaolu oluliselt madalam neil, kes kogesid füüsilist kiusamist (Savahl jt, 2018). Psühholoogiline kiusamine oli üle maailma tugevamalt seotud 10- ja 12-aastaste kognitiivse heaoluga võrrelduna 8-aastastega (Savahl jt, 2018). Piirkondade lõikes olid tulemused sarnased, kuid kõige tugevam seos kognitiivsel heaolul ja psühholoogilisel kiusamisel ilmnes Lääne-Euroopas ja kõige nõrgem seos Lõuna-Ameerikas (Savahl jt, 2018). Kuid ka Põhja-Euroopas oli kognitiivne heaolu seda madalam, mida rohkem oli kogetud psühholoogilist kiusamist (Savahl jt, 2018).

Kognitiivse heaolu seoseid koolikiusamisega erinevates riikides uurisid ka Bradshaw jt (2017) rahvusvahelise laste heaolu uuringu 2015.aasta andmete põhjal (Bradshaw jt, 2017). Valimis oli riike erinevatest maailma piirkondadest ning ka Eesti (Bradshaw jt, 2017). Tulemustest selgus, et koolikiusamine oli kognitiivse heaoluga seotud kõikides riikides, sh Eestis, kuid kõige tugevamalt Põhja-Euroop riikides: Ühendkuningriigis, Saksamaal, Poolas ja Norras (Bradshaw jt, 2017). Kõige õrnemad olid seosed Etioopias ja Nepalis (Bradshaw jt, 2017).

Tiliouine (2015) uuris samuti füüsilist ja psühholoogilist koolikiusamist 10- ja 12-aastaste seas. Kiusamise seoseid uuriti erinevate kognitiivse subjektiivse heaolu skaaladega (Tiliouine, 2015). Nii psühholoogiline kui füüsiline kiusamine olid Alžeerias negatiivselt seotud kognitiivse subjektiivse heaoluga (Tiliouine, 2015).

Borualogo ja Casas (2019) ja Gentz jt (2021) uurisid rahvusvahelise laste heaolu uuringu 2017/2018 andmete abil kognitiivse subjektiivse heaolu seoseid füüsilise, verbaalse ja psühholoogilise koolikiusamisega. Indoneesia 8—12-aastase laste puhul oli kognitiivse heaoluga kõige tugevamalt seotud psühholoogiline kiusamine (Borualogo ja Casas, 2019). Verbaalne kiusamine oli seotud 8- ja 10-aastaste kognitiivse heaoluga kuid füüsilist koolikiusamise ja kognitiivse heaolu vahel seost ei olnud (Borualogo ja Casas, 2019). Gentz jt (2021) uurisid 10- ja 12-aastaste kognitiivse ja psühholoogilise heaolu seoseid koolikiusamisega ning leidsid, et mida rohkem kogevad lapsed koolikiusamist, seda madalam on nende kognitiivne ja psühholoogiline heaolu. Psühholoogilise heaolu ja koolikiusamise seoseid on uuritud ka Eestis, kuid WHO-5 heaolu skaalat kasutades (Mark jt, 2015). Mark jt (2015) uurimusest selgus, et 5. – 9. klassi lapsed, keda oli viimase 12 kuu jooksul kiusatud, hindasid oma heaolu kõige madalamalt.

Rahvusvahelise laste heaolu uuringu küsimustikku on kasutatud ka uuringu väliselt, näiteks Oriol jt (2020) kasutasid seda, et uurida Peruu asenduskodudes olevate laste kognitiivset ja afektiivset heaolu, rahulolu kooli ja asenduskoduga ning nende seoseid koolikiusamisega. Osalejad jaotati kahte gruppi: 10.-14. aastased ja 15.-18. aastased (Oriol jt, 2020). Kummaski grupis ei hinnanud füüsilise, verbaalse või psühholoogilise koolikiusamise ohvrid oma üldist eluga rahulolu oluliselt madalamalt, kui need, kes ei olnud koolikiusamisega kokku puutunud (Oriol jt, 2020). Statistiliselt olulised negatiivsed seosed olid mõlemas vanusegrupis koolikiusamise ja personaalse heaolu indeksi (PWI) tulemuste vahel (Oriol jt, 2020). Afektiivse heaolu ja koolikiusamise vahel oli seos ainult vanemas vanusegrupis (Oriol jt,

2020). Lisaks leiti mõlema vanusegrupi puhul, et koolikiusamist kogevad lapsed olid vähem rahul ka kooli ja asenduskoduga (Oriol jt, 2020).

Rahvusvahelises laste heaolu uuringus kasutusel olevaid SLSS, BMSLSS ja PWI-SC skaalasid on subjektiivse heaolu ja koolikiusamise uurimisel kasutanud ka Alcantara jt (2017), Varela jt (2022), Navarro jt (2005) ja Flaspohler jt (2009). Brasiilia 10—16-aastaste, Tšiili 15-aastaste Hispaania 10—12-aastaste ja USA 8—14-aastaste õpilaste tulemused näitasid, et kognitiivne subjektiivne heaolu on õpilastel, keda kiusatakse, teistest oluliselt madalam olenemata soost või vanusest (Alcantara jt, 2017; Flashpoler jt, 2009; Navarro jt, 2005; Varela jt, 2022).

Idsoe (2015) uuris Norra 5.—9. klassi õpilaste afektiivse heaolu seost psühholoogilise koolikiusamisega. Tulemused näitasid, et õpilased, kes tundsid ennast kaasatuna ning ei kogenud psühholoogilist kiusamist, kogesid rohkem positiivseid emotsioone ning õpilased, kes kogesid psühholoogilist kiusamist ning tundsid ennast isoleeritult, kogesid rohkem negatiivseid emotsioone (Idsoe, 2015).

Erinevate varasemate uuringute tulemused näitavad, et kognitiivne, afektiivne ja psühholoogiline heaolu on enamasti seotud füüsilise, verbaalse või psühholoogilise koolikiusamisega. Samas tuleks Eesti tulemuste võrdlemisel teiste riikide tulemustega arvestada ka kultuurilist konteksti, sest enamus varasematest uuringutes on toimunud teistsugustes kultuuriruumides.

UURIMISPROBLEEM

Eesti koolilapsed vanuses 8-12 aastat kogevad palju füüsilist, verbaalset ja psühholoogilist koolikiusamist (Kutsar jt, 2020). Eesti 8—12-aastastest lastest on ligikaudu pooled kuu aja jooksul kogenud füüsilist või verbaalset kiusamist (Kutsar jt, 2020). Psühholoogilist koolikiusamist esineb kõige vähem, kuid siiski märkimisväärselt – 43% Eesti 8—12-aastastest õpilastest on psühholoogilist kiusamist kogenud vähemalt korra kuu jooksul (Kutsar jt, 2002).

Mitmetes varasemates uuringutes on leitud, et koolikiusamine on negatiivselt seotud laste subjektiivse heaoluga (Alcantara jt, 2017; Borualogo ja Casas, 2019; Flaspohler jt, 2009; Gentz jt, 2021; Navarro jt, 2005; Savahl jt, 2018; Tiliouine, 2015). Koolikiusamise mõju on uuritud enamasti laste kognitiivsele subjektiivsele heaolule (Alcantara jt, 2017; Borualogo ja Casas, 2019; Bradshaw jt, 2018; Flaspohler jt, 2009; Navarro jt, 2005; Savahl jt, 2017; Tiliouine, 2015; Varela jt, 2022), mõnel juhul ka kahele erinevale heaolu tüübile (Gentz jt, 2021; Oriol jt, 2020). Autorile teadaolevalt puuduvad varasemad süstemaatilisemad uuringud, kus käsitletud koolikiusamise seoseid kõigi kolme subjektiivse heaolu tüübiga, kusjuures Eesti puhul on teada ainult üks varasem rahvusvahelise laste heaolu uuringu andmete põhjal tehtud uuring (Savahl jt, 2018), milles uuriti kaudsel viisil koolikiusamise ja kognitiivse heaolu seost ja üks uuring koolikiusamise ja psühholoogilise heaolu kohta (Mark jt, 2015). Rahvusvaheline laste heaolu uuring, mis viimati viidi Eestis läbi 2017/2018. aastal 8-12-aastaste laste seas, võimaldab uurida nende füüsilise, verbaalse ja psühholoogilise koolikiusamise kogemuse seoseid nii kognitiivse, afektiivse kui ka psühholoogilise subjektiivse heaolu hinnangutega.

Minu töö eesmärk on leida, kas ja kuidas on Eesti lastel füüsilise, verbaalse ja psühholoogilise koolikiusamise kogemine seotud kognitiivse, afektiivse ja psühholoogilise subjektiivse heaoluga. Erinevaid subjektiivse heaolu ja kiusamise viise on oluline uurida, et saada mitmekülgne pilt laste subjektiivsest heaolust ning kiusamise seostest erinevate subjektiivse heaolu aspektidega.

Lähtuvalt eesmärgist on seatud järgmised uurimisküsimused:

- Kuidas erinevad Eesti laste kognitiivse, afektiivse ja psühholoogilise subjektiivse heaolu hinnangud vastavalt füüsilise, verbaalse või psühholoogilise koolikiusamise kogemise sagedusele?

- Kuidas on Eesti lastel erineval viisil koolikiusamine seotud subjektiivse heaolu tüüpidega vanuserühmiti?
- Kuidas erinevad koolikiusamise ja subjektiivse heaolu tüüpide seosed vanuse ja soo lõikes?

2. METOODIKA

Selles peatükis on kirjeldatud uuringu metoodikat ja valimit. Kõigepealt on räägitud Rahvusvahelise laste heaolu uuringu andmete kogumisest Eestis, seejärel antud töös kasutatud subjektiivse heaolu ja koolikiusamise mõõdikutest ning analüüsimeetoditest.

2.1 Andmed ja valim

Laste subjektiivse heaolu ja koolikiusamise seoste uurimiseks on antud töös kasutatud Rahvusvahelise laste heaolu uuringu aastatel 2017/2018 kogutud andmeid. Valim oli klassipõhine – uuringusse kutsuti 2., 4. ja 6. klassi õpilasi ning valim moodustati klastervalimi meetodiga (Soo ja Kutsar, 2020). Kõigepealt rühmitati koolid asula ja koolitüübi järgi ning seejärel koostati igas rühmas juhuvalim (Soo ja Kutsar, 2020). Kokku osales 42 Eesti kooli ja 3150 õpilast (Soo ja Kutsar, 2020). Küsitluse viisid koolides läbi Tartu Ülikooli bakalaureuse- ja magistriõppe tudengid ning õpilased täitsid ankeedi klassiruumis (Soo ja Kutsar, 2020). Uuringus osalemine oli vabatahtlik ning õpilane võis ankeedi täitmise igal hetkel pooleli jätta või ebaseaduslikele küsimustele vastamata jätta (Soo ja Kutsar, 2020). Iga vanuserühm moodustas valimist ligikaudu kolmandiku – 8-aastaseid oli 1058, 10-aastaseid 1013 ja 12-aastaseid 1078. Natuke alla poole oli tüdrukuid kahes nooremas vanusegrupis (vastavalt 45% ja 46%) ning 12-aastased jaotusid umbes pooleks (51% tüdrukuid) (Kutsar ja Soo, 2020).

Ühe vanusegrupi analüüsimisel kasutati caseweight kaalusid ja mitme vanusegrupi analüüsimisel ageweight kaalusid, mida on soovitatud kasutada uuringu andmete analüüsimisel (ISCWeB, 2020), et vähendada valimi koostamisest tekkinud erinevusi ja tagada iga grupi võrdne esindatus (Rees ja Main, 2015).

Uuring toimus Tartu Ülikooli inimuuringute eetikakomitee loal (Soo ja Kutsar, 2020).

2.2 Kasutatud tunnused ja skaalad

2.2.1 Subjektiivne heaolu

Kognitiivne heaolu

Kognitiivset heaolu mõõdeti kahe mõõdikuga – üldise eluga rahulolu küsimusega „Kui rahul Sa oled oma eluga üldiselt?“ (OLS) ja kognitiivse heaolu skaalaga CW-SWBS. Need skaalad on valitud, sest kirjeldavad üldist subjektiivset heaolu, sarnaselt afektiivse ja psühholoogilise

heaolu skaaladega (Rees ja Main, 2015). Kaheksa-aastased vastasid üldise eluga rahulolu küsimusele „Kui rahul Sa oled oma eluga üldiselt?“ 5-punktilisel emotikonidest koosneval skaalal (Kutsar jt, 2019), kümne- ja kaheteist-aastased 11-punkti skaalal (0 – „üldse ei ole rahul“; ...10 – „täiesti rahul“) (ISCWeB 2017/2018). Kognitiivse heaolu skaala CW-SWBS koosnes kuuest väitest: „Ma naudin oma elu“, „Mul läheb elus üldiselt hästi“, „Mul on hea elu“, „Asjad, mis mu elus toimuvad, on suurepäraseks“, „Mulle meeldib mu elu“ ja „Mu elu on õnnelik“, millele 10- ja 12-aastased vastasid 11-pallisel (0 – „üldse ei ole nõus“; ... 10 – „nõustun täielikult“) ning 8-aastased taaskord 5-punktilisel emotikonidest skaalal (ISCWeB 2017/2018; Kutsar jt, 2019). Kaheksa-aastaste vastuste analüüsimiseks anti emotikonidele väärtused nullist neljani, kus null tähendas vastavalt täielikku rahulolematust või mittenõustumist ja neli täielikku rahulolu või nõustumist. CW-SWBS skaala skoori saamiseks arvutatud väidete aritmeetiline keskmine. CW-SWBS skaala Cronbachi alfa oli viie vastusevariandiga skaalal, mida kasutati 8-aastaste küsimustikus 0,914 ja 11-punktiga skaala puhul 0,956,

Afektiivne heaolu

Afektiivset heaolu mõõdeti ainult 10- ja 12-aastastel CW-PNAS skaala abil, mis oli ainus mõõdik afektiivse heaolu mõõtmiseks (Dinisman, 2010; Kutsar jt, 2019; Rees jt, 2020). Õpilased pidid hindama, kui tihti on nad viimase kahe nädala jooksul tundnud ennast õnnelikult, rahulolevalt, energiliselt, kurvalt, pinges või tüdinult (Kutsar jt, 2019). Vastusevariandid olid nullist kümneni (0 – „Üldse mitte“; ...10 – „Väga palju“) (ISCWeB 2017/2018). Negatiivse afekti küsimuste skaalad pöörati analüüsiks ringi, et skaala ühtlustuks ning oleks võimalik leida aritmeetiline keskmine skoori arvutamiseks, nagu ka kognitiivse heaolu skaala puhul. CW-PNAS skaala Cronbachi alfa oli 0,7.

Psühholoogiline heaolu.

Psühholoogilist heaolu mõõdeti ainult 12-aastaste vanusegrupis CW-PSWBS skaalaga, mis oli ainus psühholoogilise heaolu mõõdik ja koosnes kuuest väitest: „Mulle meeldib olla selline, nagu ma olen“, „Ma oskan hästi oma igapäevaste kohustustega toime tulla“, „Inimesed on üldiselt minu vastu sõbralikud“, „Ma saan valida, kuidas oma aega kasutada“, „Ma arvan, et ma õpin praegusel ajal palju asju“ ja „Ma olen oma tuleviku suhtes positiivne“ (ISCWeB 2017/2018). Vastusevariandid olid nullist kümneni (0 – „üldse ei nõustu“; ... 10 – „nõustun täielikult“) (ISCWeB 2017/2018). CW-PSWBS skaala Cronbachi alfa oli 0,87.

2.2.2 Koolikiusamine

Kiusamise kohta küsiti õpilastelt 4-punkti skaalal, mitu korda viimase kuu jooksul on nad koolikiusamist kogenud. Füüsilise kiusamise kohta küsiti „Kui sageli viimase kuu jooksul on mõni laps Sind koolis löönud?“ (ISCWeB 2017/2018). Verbaalse koolikiusamise kohta küsiti „Kui sageli viimase kuu jooksul on mõni laps Sind koolis narrinud?“ ning psühholoogilise kiusamise kohta „Kui sageli viimase kuu jooksul on mõni klassikaaslane Sind tõrjunud?“ (ISCWeB 2017/2018). Vastusevariandid olid 0—„Üldse ei ole“, 1— „Ühel korral“, 2 – „2-3 korda“ ja 3 – „Rohkem kui 3 korral“ (ISCWeB 2017/2018).

2.3 Andmeanalüüs ja selle meetodid

Andmeanalüüsiks on kasutatud statistikapaketti SPSS. Esmalt uuriti 8-12-aastaste laste kognitiivse, 10-12-aastaste laste afektiivse ja 12-aastaste laste psühholoogilise subjektiivse heaolu hinnanguid vastavalt nende kiusamiskogemustele. Selleks kasutati kirjeldavat statistikat - risttabeleid ja tunnuse jaotust ning omadusi. Kruskali-Wallise H testi ja Manni-Whitney U testi, et näha, kas subjektiivne heaolu erineb oluliselt õpilastel, kes on kogenud koolikiusamist erinevate sagedustega või üldse mitte. Kruskali-Wallise testiga selgitati välja, kas üldiselt konkreetse kiusamise viisi lõikes ja Manni-Whitney testiga, missuguste antud kiusamise viisi sagedusrühmade vahel esineb olulisi erinevusi laste subjektiivses heaolu hinnangutes. Antud testide tulemused on korrigeeritud Bonferroni parandusega. Erinevuste hindamiseks valiti Kruskal-Wallise H ja Mann-Whitney U mitteparameetrilised testid, sest laste subjektiivse heaolu hinnangud ei olnud normaaljaotusega. Oluline on rõhutada, et nende testidega ei võrrelda tunnuste aritmeetilisi keskmisi.

Teisena uuriti koolikiusamise sageduse ja viisi ning subjektiivse heaolu hinnangute seoseidvanuserühmiti ja kolmandana vanuse ja soo lõikes Spearmani korrelatsioonanalüüsiga. Antud korrelatsioonanalüüsi tüüp valiti seetõttu, et koolikiusamise tunnus ei ole käsitletav pideva arvulise tunnusenähtuse. Spearmani korrelatsioonikordaja varieerub vahemikus -1st 1ni, kusjuures antud töös näitab korrelatsioonikordaja absoluutväärtusega 0-0,2 väga nõrka, 0,2-0,4 nõrka, 0,4-0,7 mõõdukat, 0,7-0,9 tugevat ja 0,9-1,0 väga tugevat seost.

3. TULEMUSED

Selles peatükis on kirjeldatud analüüsi peamised tulemused ning tulemusi kajastavad tabelid.

3.1 Kognitiivne heaolu ja koolikiusamine

Esmalt uuriti 8-aastaste kognitiivse subjektiivse heaolu hinnanguid vastavalt kiusamise viisile ja esinemise sagedusele (Tabel 1). Kõige rohkem maksimaalse rahulolu hinnangu andnud lapsi oli nende hulgas, kes ei olnud viimase kuu jooksul üldse koolikiusamist kogenud ning kõige madalamalt hindasid oma kognitiivset heaolu õpilased, kes olid kuu jooksul koolikiusamist kogenud kolm korda või rohkem. Kognitiivse heaolu hinnangud olid keskmiselt kõige kõrgemad neil, kes ei olnud üldse kiusamist kogenud või ainult ühe korra kogenud füüsilist või verbaalset kiusamist. Nii üldise eluga rahulolu kui CW-SWBS skaalaga mõõdetud kognitiivse heaolu hinnangud olid oluliselt madalamad 8-aastastel lastel, kes kogesid füüsilist, verbaalset või psühholoogilist koolikiusamist vähemalt 2 korda kuus võrrelduna lastega, kes kogesid koolikiusamist 1 kord kuus ja/või mitte kordagi. Kui koolikiusamist mittekoenute seas oli üldiselt eluga täiesti rahul 35-42% 8-aastastest, siis näiteks 2-3 korda koolikiusamist kogenute seas 6-11%. Üks kord kuus koolikiusamist kogenud laste kognitiivse heaolu hinnangud ei erinenud statistiliselt oluliselt koolikiusamist mitte kogenud laste hinnangutest. Ainsa erandina eristusid 1 kord kuus verbaalset kiusamist kogenud lapsed, kelle CW-SWBS skaala alusel mõõdetud kognitiivne heaolu oli oluliselt madalam verbaalset kiusamist mitte kogenud lastest. Koolikiusamist rohkem kui kolm korda kogenud 8-aastased ei olnud oluliselt madalamate kognitiivse heaolu hinnangutega kui koolikiusamist 2-3 korda kogenud.

Järgmisena uuriti kognitiivset heaolu 10-ja 12-aastastel (Tabel 2). Õpilased, kes polnud üldse kiusamist kogenud, olid keskmiselt rohkem oma eluga üldiselt rahu, kui kiusamist kogenud õpilased. Õpilaste seas, kes ei olnud üldse kiusamist kogenud oli ka rohkem neid, kes olid täiesti rahul võrreldes kiusamist kogenud õpilastega. Kognitiivne heaolu oli 10- ja 12-aastastel üldiselt madalam juba siis, kui kiusamist kogeti üks kord kuus võrreldes üldse mitte kiusamise kogemisega. Enamasti ei olnud kognitiivse heaolu hinnangutes statistiliselt olulisi erinevusi vastavalt sellele, kas kiusamist kogeti üks kord, kaks kuni kolm korda või rohkem. Kui füüsilist või verbaalset kiusamist kogeti rohkem kui kolm korda kuus, oli kognitiivne heaolu oluliselt madalam kui neil, kes kogesid füüsilist või verbaalset kiusamist ühe korra, kaks kuni kolm korda või üldse mitte.

Tabel 1. Kognitiivne heaolu (OLS ja CW-SWBS 0-4 skaala, 0 – „Üldse ei ole rahul“... 4 – „Täiesti rahul“) vastavalt koolikiusamise viisile ja sagedusele 8-aastastel

Kiusamise viis	Kiusamise sagedus kuus	Üldine eluga rahulolu (OLS)					Skaalaga (CW-SWBS) mõõdetud kognitiivne heaolu				
		Kruskal-Wallise H	Keskmine ja standardhälve	Mediaan ja arv (N)	Täiesti rahul ('4' vastanute) osakaal (%)	Üldse ei ole rahul ('0-1' vastanute) osakaal (%)	Kruskal-Wallise H	Keskmine ja standardhälve	Mediaan ja arv (N)	Täiesti rahul (keskmine skoor'4') osakaal (%)	Üldse ei ole rahul (keskmine skoor'0-1') osakaal (%)
Füüsiline	Mitte ühtegi		3,7 (0,63)	4 (435)	33,5	0,4		3,6 (0,6)	3,8 (376)	19,4	0,3
	1 kord		3,7. (0,7)	4 (177)	13,6	1,9		3,5 (0,6)	3,8 (149)	7,1	0,2
	2-3 korda		3,4 ^{0,1} (1)	4 (167)	10,6	1,2		3,3 ^{0,1} (0,8)	3,5 (141)	3,8	0,7
	Rohkem kui 3 korda	22,115	3,5 ^{0,1} (1)	4 (268)	17,9	1,4	63,454	3,1 ^{0,1} (1)	3,5 (221)	7,4	1,9
Verbaalne	Mitte ühtegi		3,7 (0,6)	4 (478)	36,7	0,7		3,7 (0,5)	3,8 (406)	20,4	0,2
	1 kord		3,6 (0,7)	4 (170)	11,8	0,4		3,4 ⁰ (0,7)	3,7 (143)	4,8	0,3
	2-3 korda		3,4 ⁰ (1)	4 (171)	11,2	1		3,3 ⁰ (0,8)	3,5 (151)	4,8	0,5
	Rohkem kui 3 korda	18,732	3,5 ⁰ (1,1)	4 (240)	16,2	1,7	52,283	3,1 ⁰ (1,1)	3,7 (197)	7,9	1,8
Psühholoogiline	Mitte ühtegi		3,7 (0,7)	4 (523)	42,4	0,6		3,6 (0,7)	3,8 (443)	24,5	0,9
	1 kord		3,6 (0,9)	4 (190)	14,9	1		3,5 (0,7)	3,7 (168)	7,4	0,1
	2-3 korda		3,4 ⁰ (0,9)	4 (100)	6,2	0,4		3,2 ^{0,1} (0,8)	3,4 (84)	1,5	0,3
	Rohkem kui 3 korda	23,106	3,4 ⁰ (1,1)	4 (185)	13,5	1,7	65,832	3 ^{0,1} (0,1)	3,5 (150)	5,2	1,8

⁰ – heaolu statistiliselt oluliselt ($p < 0,05$) madalam kui mitte ühtegi korda kiusatutel (Manni-Whitney test).

¹ – heaolu statistiliselt oluliselt ($p < 0,05$) madalam kui üks kord kiusatutel.

Tabel 2. Kognitiivne heaolu (OLS ja CW-SWBS 0-10 skaala, 0 – „Üldse ei ole rahul“... 10 – „Täiesti rahul“) 10- ja 12-aastastel vastavalt kiusamise viisile ja sagedustele

Kiusamise viis	Kiusamise sagedus kuus	Üldine eluga rahulolu (OLS)					Skaalaga CW-SWBS mõõdetud kognitiivne heaolu				
		Kruskal-Wallise H	Keskmine ja standardhälve	Mediaan ja arv (N)	Täiesti rahul ('10' vastanute) osakaal (%)	Rahulolematute ('0-4' vastanute) osakaal (%)	Kruskal-Wallise H	Keskmine ja standardhälve	Mediaan ja arv (N)	Täiesti rahul (keskmine skoor'10') osakaal (%)	Rahulolematute (keskmine skoor'0-4') osakaal (%)
Füüsiline	Mitte ühtegi		9,2 (1,7)	10 (1139)	38,8	1,8		8,8 (1,8)	9,5 (1121)	15,7	2,3
	1 kord		9,0 (1,7)	10 (354)	11,4	0,8		8,5 ⁰ (1,9)	9,2 (347)	3	1,2
	2-3 korda		8,7 ⁰ (1,9)	10 (207)	6,1	0,7		8 ⁰ (2,2)	8,8 (208)	2,3	1,2
	Rohkem kui 3 korda	35,612	8,2 ^{0,1} (2,6)	10 (246)	6,5	1,5	86, 873	7,4 ^{0,1,2} (2,7)	8,3 (240)	1,6	2,3
Verbaalne	Mitte ühtegi		9,2 (1,6)	10 (944)	32,9	1,1		8,9 (1,7)	9,5 (930)	13,4	1,5
	1 kord		9,1 (1,6)	10 (319)	9,8	0,4		8,7 ⁰ (1,7)	9,3 (309)	3,5	0,6
	2-3 korda		8,8 ⁰ (2)	10 (256)	7,9	0,8		8,2 ⁰ (2,1)	9 (258)	2,7	1,3
	Rohkem kui 3 korda	56,474	8,4 ^{0,1} (2,4)	10 (446)	12,1	2,1	120,970	7,7 ^{0,1,2} (2,4)	8,7 (440)	3	3,4
Psühholoogiline	Mitte ühtegi		9,2 (1,6)	10 (1055)	40,2	1,2		8,9 (1,7)	9,5 (1038)	16,8	2,1
	1 kord		8,9 ⁰ (1,9)	10 (325)	10,2	0,8		8,4 ⁰ (2)	9 (325)	2,7	1,6
	2-3 korda		8,6 ⁰ (2,2)	10 (180)	5,6	0,6		7,9 ⁰ (2,3)	8,7 (183)	1,7	1,4
	Rohkem kui 3 korda	49,973	8,4 ⁰ (2,4)	10 (239)	7,2	1,4	115, 306	7,6 ⁰ (2,6)	8,7 (237)	2,3	1,9

⁰ – heaolu statistiliselt oluliselt ($p < 0,05$) madalam kui mitte ühtegi korda kiusatutel (Manni-Whitney test).

¹ – heaolu stat. olul ($p < 0,05$) madalam kui üks kord kiusatutel.

² – heaolu stat. olul ($p < 0,05$) madalam kui 2-3 korda kiusatutel.

Korrelatsioonianalüüsist (Tabel 3) selgus, et kognitiivne heaolu on oluliselt madalam õpilastel, kes kogevad koolikiusamist võrrelduna õpilastega, kes kiusamist ei koge. Koolikiusamine oli 8-aastastel poistel ja tüdrukutel negatiivses seoses nii üldise eluga rahuloluga (OLS) kui ka CW-SWBS skaalaga mõõdetud kognitiivse heaoluga, kusjuures seosed olid tugevamad skaalaga mõõdetud kognitiivse heaolu ja koolikiusamise vahel. Siiski olid kõik seosed väga nõrgad või nõrgad, kuid statistiliselt olulised, välja arvatud poiste üldise eluga rahulolu ja verbaalne kiusamise vahel. CW-SBWB skaalaga mõõdetud kognitiivne heaolu oli koolikiusamisega tugevamas seoses kui üldine eluga rahulolu (OLS), kuid seosed olid statistiliselt olulised mõlemat mõõdikut kasutades. Kõige tugevam seos 8-aastaste vanusegrupis oli kognitiivsel heaolul psühholoogilise kiusamisega, sellele järgnesid füüsiline kiusamine ning viimaks verbaalne kiusamine. Nii üldine eluga rahulolu (OLS) kui kognitiivse heaolu skaala (CW-SWBS) olid 8-aastastel poistel kõige tugevamalt seotud psühholoogilise kiusamisega. Tüdrukute üldine eluga rahulolu oli kõige tugevamalt seotud verbaalse kiusamisega ja kognitiivse heaolu skaala füüsilise kiusamisega.

Tabel 3. Kognitiivse heaolu seosed erinevat viisi koolikiusamisega 8-aastastel poistel ja tüdrukutel

Kiusamise viis	Poisid		Tüdrukud		Poisid ja tüdrukud kokku	
	Üldine eluga rahulolu (OLS)	Skaalaga (CW-SWBS) mõõdetud kognitiivne heaolu	Üldine eluga rahulolu (OLS)	Skaalaga (CW-SWBS) mõõdetud kognitiivne heaolu	Üldine eluga rahulolu (OLS)	Skaalaga (CW-SWBS) mõõdetud kognitiivne heaolu
Füüsiline (N)	-,117* (474)	-,212** (446)	-,087* (568)	-,254** (543)	-,120** (1047)	-,243** (994)
Verbaalne (N)	-,065 (476)	-,199** (446)	-,148** (578)	-,211** (556)	-,119 (1059)	-,210** (1007)
Psühholoogiline (N)	-,168** (443)	-,279** (415)	-,108* (551)	-,220** (530)	-,140** (998)	-,251** (949)

** P < 0,001 (kahepoolne).

* P < 0,05 (kahepoolne).

Kümne- ja kaheteistaastaste üldine eluga rahulolu (OLS) ja CW-SWBS skaalaga mõõdetud kognitiivne heaolu olid nii tüdrukutel kui poistel negatiivselt seotud koolikiusamise

kogemisega (Tabel 4). Kõik seosed olid väga nõrgad või nõrgad, kuid statistiliselt olulised. Kümneaastaste vanusegrupis üldine eluga rahulolu (OLS) kõige tugevamalt seotud füüsilise ja psühholoogilise kiusamisega, 12-aastaste vanusegrupis üldine eluga rahulolu kõige madalam neil, kes kogesid psühholoogilist kiusamist. Kognitiivse heaolu skaala (CW-SWBS) oli nii 10- kui 12-aastastel kõige tugevamalt seotud psühholoogilise koolikiusamisega, sellele järgnes füüsiline kiusamine 10-aastastel ja verbaalne kiusamine 12-aastastel. Kõige tugevam negatiivne seos kognitiivse heaoluga oli 10-aastastel poistel psühholoogilise kiusamisega ja tüdrukutel füüsilise kiusamisega. Üldine eluga rahulolu ja skaalaga mõõdetud kognitiivne heaolu olid 12-aastastel poistel kõige tugevamalt seotud verbaalse kiusamisega.

Tabel 4. Kognitiivse heaolu seosed erinevat viisi koolikiusamisega 10- ja 12-aastastel poistel ja tüdrukutel

		Poisid		Tüdrukud		Poisid ja tüdrukud kokku	
Vanuse-grupp	Kiusamise viis	Üldine eluga rahulolu (OLS)	Skaalaga (CW-SWBS) mõõdetud kognitiivne heaolu	Üldine eluga rahulolu (OLS)	Skaalaga (CW-SWBS) mõõdetud kognitiivne heaolu	Üldine eluga rahulolu (OLS)	Skaalaga (CW-SWBS) mõõdetud kognitiivne heaolu
10	Füüsiline (N)	-,134** (477)	-,238** (468)	-,160** (586)	-,267** (574)	-,160** (1066)	-,262** (1045)
	Verbaalne (N)	-,174** (476)	-,239** (469)	-,127** (600)	-,211** (589)	-,154** (1079)	-,227** (1061)
	Psühholoogiline (N)	-,201** (445)	-,271** (442)	-,117** (553)	-,263** (546)	-,160** (1000)	-,267** (990)
12	Füüsiline (N)	-,163** (541)	-,200** (533)	-,105* (536)	-,161** (532)	-,125** (1079)	-,180** (1067)
	Verbaalne (N)	-,243** (549)	-,295** (543)	-,087* (535)	-,165** (531)	-,155** (1086)	-,226** (1076)
	Psühholoogiline (N)	-,194** (496)	-,261** (494)	-,184** (482)	-,227** (478)	-,187** (980)	-,241** (974)

** P < 0,001 (kahepoolne).

* P < 0,05 (kahepoolne).

3.2 Afektiivne heaolu ja koolikiusamine

Afektiivne heaolu oli õpilastel, kes vähemalt korra kuus kogesid füüsilist, verbaalset või psühholoogilist kiusamist oluliselt madalam, kui õpilastel, kes ei kogenud koolikiusamist üldse (Tabel 5). Kõige madalam keskmine afektiivne heaolu oli õpilastel, kes kogesid rohkem kui 3 korda kuus füüsilist kiusamist. Õpilasi, kelle afektiivne heaolu oli maksimaalne oli kõige rohkem nende hulgas, kes ei olnud viimase kuu jooksul koolikiusamist kogenud, samas oli nende hulgas ka kõige rohkem neid, kelle afektiivne heaolu oli madal. Afektiivne heaolu oli oluliselt madalam õpilastel, kes kogesid kuus korra või rohkem koolikiusamist võrreldes õpilastega, kes kiusamist ei kogenud, välja arvatud neil, kes kogesid kaks kuni kolm korda füüsilist kiusamist. Ainult füüsilist kiusamist kogenud õpilaste puhul oli afektiivne heaolu statistiliselt oluliselt madalam rohkem kui kolm korda kiusatutel võrreldes nendega, kes kogesid sama viisi kiusamist rohkem kui 3 korda. Verbaalse kiusamise puhul oli afektiivne heaolu rohkem kui kolm korda kiusatutel oluliselt madalam kui ühe korra verbaalset kiusamist kogenud õpilastel. Üldiselt ei erinenud erineva sagedusega kiusamist kogevate õpilaste afektiivse heaolu hinnangud, oluline oli, kas kiusamist kogeti või ei.

Tabel 5. Afektiivne heaolu (CW-PNAS) 10- ja 12-aastastel vastavalt kiusamise viisile ja sagedustele

Kiusamise viis	Kiusamise sagedus kuus	Afektiivne heaolu 10- ja 12-aastastel					
		Kruskal-Wallise H	Keskmine ja standardhälve	Mediaan	Arv (N)	Täiesti rahul (keskmine skoor '10') osakaal (%)	Rahulolematute (keskmine skoor '0-4') osakaal (%)
Füüsiline	Mitte ühtegi		7,4 (1,7)	7,7	1095	3,1	2,7
	1 kord		7,1 ⁰ (1,7)	7,2	344	0,4	1,3
	2-3 korda		7,2 (1,8)	7,2	206	0,6	0,7
	Rohkem kui 3 korda	46, 205	6,6 ^{0,2} (1,9)	6,7	223	0,7	1,2
Verbaalne	Mitte ühtegi		7,6 (1,6)	7,7	908	2,5	1,6
	1 kord		7,2 ⁰ (1,6)	7,2	310	0,7	0,5

	2-3 korda		7 ⁰ (1,8)	7,2	252	0,4	0,6
	Rohkem kui 3 korda	69, 394	6,7 ^{0,1} (2)	6,7	414	1,2	2,6
Psühholoogiline	Mitte ühtegi		7,6 (1,6)	7,8	1017	3,4	1,6
	1 kord		7 ⁰ (1,7)	7,2	312	0,5	1
	2-3 korda		6,7 ⁰ (2)	6,8	179	0,5	1,1
	Rohkem kui 3 korda	76, 582	6,8 ⁰ (2)	6,8	222	0,8	1,5

⁰ – heaolu stat. olul ($p < 0,05$) madalam kui mitte ühtegi korda kiusatutel

¹ – heaolu stat. olul ($p < 0,05$) madalam kui üks kord kiusatutel

² – heaolu stat. olul ($p < 0,05$) madalam kui 2-3 korda kiusatutel

Kõikides soo- ja vanuserühmades oli sagedasem füüsiline, verbaalne ja psühholoogiline koolikiusamine seotud madalama afektiivse heaoluga (Tabel 7). Kõik korrelatsioonid olid väga nõrgad või nõrgad, kuid statistiliselt olulised. Kõige tugevam seos oli afektiivsel heaolul nii 10-aastaste vanusegrupis kui 12-aastaste vanusegrupis psühholoogilise koolikiusamisega. Sellele järgnes 10-aastastel füüsiline kiusamine ja 12-aastastel verbaalne kiusamine. Afektiivne heaolu oli 10-aastastel poistel ja tüdrukutel kõige tugevamalt seotud psühholoogilise kiusamisega (Tabel 7). Kaheteistaastaste poiste afektiivne heaolu oli kõige tugevamalt seotud verbaalse kiusamisega ja tüdrukute afektiivne heaolu psühholoogilise kiusamisega.

Tabel 7. Afektiivne heaolu (CW-PNAS) seosed erinevat viisi koolikiusamisega 10- ja 12-aastastel poistel ja tüdrukutel

Vanusegrupp	Kiusamise viis	Poisid	Tüdrukud	Poisid ja tüdrukud kokku
10	Füüsiline (N)	-,136** (445)	-,211** (569)	-,181** (1027)
	Verbaalne (N)	-,166** (457)	-,173** (578)	-,171** (1038)
	Psühholoogiline (N)	-,171** (427)	-,217** (534)	-,197** (963)
12	Füüsiline (N)	-,206** (520)	-,101* (510)	-,145** (1032)
	Verbaalne	-,269**	-,126**	-,190**

	(N)	(526)	(511)	(1039)
	Psühholoogiline (N)	-,230** (479)	-,247** (460)	-,237** (941)

** P < 0,001 (kahepoolne).

* P < 0,05 (kahepoolne).

3.3 Psühholoogiline heaolu ja koolikiusamine

Psühholoogiline heaolu oli samuti keskmiselt oluliselt madalam neil, kes olid vähemalt korra kuus kogenud koolikiusamist (Tabel 4). Kõige madalamalt hindasid oma psühholoogilist heaolu need, kes olid rohkem kui 3 korda kogenud füüsilist kiusamist. Kõige rohkem õpilasi, kes hindasid oma psühholoogilist heaolu maksimaalseks oli nende hulgas, kes ei olnud üldse koolikiusamist kogenud, nagu ka teiste subjektiivse heaolu tüüpide puhul. Psühholoogilise heaolu hinnang ei erinenud statistiliselt nende õpilaste vahel, kes kogesid füüsilist või verbaalset kiusamist ühe korra või üldse mitte. Kui füüsilist, verbaalset või psühholoogilist kiusamist oli kogetud kuu jooksul kaks korda või rohkem, oli psühholoogiline heaolu oluliselt madalam, kui kiusamist mitte kogenud õpilastel. Rohkem kui kolm korda koolikiusamist kogenud õpilased hindasid oma psühholoogilist heaolu madalamalt kui ühe korra või üldse mitte kiusamist kogenud õpilased ning need, kes kogesid verbaalset kiusamist rohkem kui kolm korda hindasid oma psühholoogilist heaolu madalamalt ka neist, kes kogesid verbaalset kiusamist kaks kuni 3 korda.

Tabel 4. Psühholoogiline heaolu (CW-PWBS) 12-aastastel vastavalt kiusamise viisile ja sagedustele

Kiusamise viis	Kiusamise sagedus kuus	Psühholoogiline heaolu 12-aastastel					
		Kruskal-Wallis H	Keskmine ja standard-hälve	Mediaan	Arv (N)	Täiesti rahul (keskmine skoor '10') osakaal (%)	Rahul-olematute (keskmine skoor '0-4') osakaal (%)
Füüsiline	Mitte ühtegi		8,5 (1,6)	9	603	8,3	1,3
	1 kord		8,2 (1,8)	8,7	174	2,2	0,6
	2-3 korda		7,7 ⁰ (2)	8,3	94	0,4	0,7
	Rohkem kui 3 korda	42, 996	7,2 ^{0, 1} (2,2)	7,7	95	0,7	0,8

Verbaalne	Mitte ühtegi		8,6 (1,5)	9	441	6,7	0,6
	1 kord		8,4 (1,5)	9	168	1,6	0,2
	2-3 korda		8 ⁰ (1,9)	8,7	141	1,4	0,4
	Rohkem kui 3 korda	63, 360	7,4 ^{0,1,2} (2,2)	8	224	1,9	2,3
Psühho- loogiline	Mitte ühtegi		8,6 (1,5)	9	535	9,6	1,1
	1 kord		8 ⁰ (2)	8,7	155	1	0,9
	2-3 korda		7,7 ⁰ (2,2)	8,7	90	0,7	0,7
	Rohkem kui 3 korda	57, 780	7,3 ^{0,1} (2)	7,7	98	0,5	0,6

⁰ – heaolu stat. olul ($p < 0,05$) madalam kui mitte ühtegi korda kiusatutel

¹ – heaolu stat. olul ($p < 0,05$) madalam kui üks kord kiusatutel

² – heaolu stat. olul ($p < 0,05$) madalam kui 2-3 korda kiusatutel

Sagedasem füüsiline, verbaalne ja psühholoogiline koolikiusamine on seotud madalama psühholoogilise heaoluga (Tabel 8). Kõik seosed olid väga nõrgad või nõrgad, kuid statistiliselt olulised. Kõige tugevamalt oli psühholoogilise heaoluga seotud psühholoogiline kiusamine, sellele järgnes füüsiline kiusamine ning viimaks verbaalne kiusamine. Kõige tugevam seos oli psühholoogilisel heaolul verbaalse kiusamisega poistel ja psühholoogilise kiusamisega tüdrukutel. Kõige nõrgem seos psühholoogilise heaoluga oli nii poistel kui tüdrukutel füüsilise kiusamisega.

Tabel 8. Psühholoogilise heaolu (CW-PWBS) seosed erinevat viisi koolikiusamisega 12-aastastel poistel ja tüdrukutel

Kiusamise viis	Poisid (N)	Tüdrukud	Poisid ja tüdrukud kokku
Füüsiline (N)	-,215** (511)	-,164** (525)	-,191** (1038)
Verbaalne (N)	-,300** (520)	-,183** (524)	-,238** (1046)
Psühholoogiline (N)	-,269** (470)	-,230** (230)	-,244** (944)

** $P < 0,001$ (kahepoolne).

* $P < 0,05$ (kahepoolne).

4. ARUTELU

Bakalaureusetöös uuriti, kuidas erinevad 8-, 10- ja 12-aastase Eesti laste subjektiivse heaolu hinnangud sõltuvalt kiusamiskogemusest ning kuidas on füüsiline, verbaalne ja psühholoogiline koolikiusamine seotud kognitiivse, afektiivse ja psühholoogilise heaoluga, sh soo ja vanuse lõikes.

Tulemustest selgus, et kognitiivne, afektiivne ja psühholoogiline subjektiivne heaolu on oluliselt seotud füüsilise, verbaalse ja psühholoogilise kiusamisega nii poistel kui tüdrukutel. Koolikiusamise kogemine oli üldiselt 8- ja 10-aastastel kõige tugevamalt seotud kognitiivse heaolu skaalaga (CW-SWBS) ja psühholoogilise heaoluga 12-aastastel. Psühholoogiline kiusamine oli kõige tugevamalt seotud nii kognitiivse, afektiivse kui ka psühholoogilise heaoluga kõikides vanusegruppides, kuid 10-aastaste vanusegrupis oli üldine eluga rahulolu ka füüsilise kiusamisega sama tugevalt seotud kui psühholoogilise kiusamisega. See tähendab, et õpilased, kes kogevad näiteks tõrjumist, tegevustest kõrvale jätmist, grupist välja jätmist, hindavad oma subjektiivset heaolu kõige madalamalt. Kaheteistkümnenaastastel oli verbaalne kiusamine järgmises kõige tugevamas seoses kognitiivse, afektiivse ja psühholoogilise heaoluga. Kümneaastaste kognitiivse heaolu skaala (CW-SWBS) ja afektiivne heaolu oli teises kõige tugevamas seoses füüsilise kiusamisega. Psühholoogilisele kiusamisele järgnes seose tugevuselt füüsiline kiusamine ka 8-aastastel. Seega on peale psühholoogilise kiusamise 12-aastaste subjektiivne heaolu tugevamalt seotud verbaalse kiusamisega ja 10- ja 8-aastaste subjektiivne heaolu füüsilise kiusamisega.

Üldiselt hindavad lapsed, kes on kogenud koolikiusamist, oma subjektiivset heaolu madalamalt, kui lapsed, kes ei ole koolikiusamist kogenud. Üldine eluga rahulolu (OLS) oli 8-aastaste vanusegrupis kõige tugevamalt seotud psühholoogilise kiusamisega poistel ja verbaalse kiusamisega tüdrukutel, kuid kognitiivse heaolu skaala (CW-SWBS) oli 8-aastaste seas nii poistel kui tüdrukutel kõige tugevamalt seotud füüsilise kiusamisega. Kaheksa-aastaste kognitiivse heaolu skaala oli füüsilise kiusamisega tugevamalt seotud, kui teistes vanusegruppides. Savahl jt (2018) leidsid samuti, et füüsiline kiusamine on 8-aastastel tugevamalt kognitiivse heaoluga seotud kui 10- ja 12-aastastel. Samas on 8-aastaste tulemusi keerulisem teiste vanusegruppide tulemustega võrrelda, sest vastuste skaalad erinesid. Kognitiivse heaolu oluline seos füüsilise kiusamisega võib 8-aastaste puhul tulla sellest, et füüsiline kiusamine on 8-aastaste seas kõige levinum kiusamisviis, mistõttu võiks see laste heaoluga ka kõige tugevamalt seotud olla (Murakas jt, 2019). Kognitiivse heaolu keskmine

hinnang oli 10—12-aastaste seas kõige madalam neil, kes kogesid kuus kolm korda või rohkem füüsilist kiusamist. Sarnaseid tulemusi füüsilise kiusamise kohta leiti ka Alžeerias, kus 12-aastased hindasid oma kognitiivset heaolu oluliselt madalamalt, kui nad olid kogenud füüsilist kiusamist võrreldes nendega, kes ei olnud (Tiliouine, 2015). Samas olid kognitiivse heaolu seosed 10- ja 12-aastaste vanusegruppides kõige tugevamad psühholoogilise kiusamisega, sarnaselt Savahl jt (2018) tulemustele. Korrelatsioonianalüüsi tulemused näitasid, et füüsilisel kiusamisel oli kõige tugevam seos 10-aastaste tüdrukute kognitiivse heaoluga. Kümneaastaste poiste kognitiivne heaolu oli kõige tugevamas seoses psühholoogilise kiusamisega. Kaheteistkümneaastaste poiste kognitiivne heaolu oli kõige tugevamas seoses verbaalse kiusamisega ja tüdrukute kognitiivne heaolu oli kõige tugevamalt seotud psühholoogilise kiusamisega. Erinevus võib tulla sellest, et füüsiline kiusamine väheneb ajaga ning vastavalt arengule hakkavad lapsed kasutama vähem selgeid ja otseseid kiusamisviise. On pakutud ka, et tüdrukud kasutavad ja kogevad rohkem kaudset ja poisid rohkem otsest kiusamist (Alcantara jt, 2017; Savahl jt, 2018). Seda on väitnud ka lapsed ise, näiteks Mark jt (2015) uuringu fookusgrupi intervjuudes ütlesid õpilased, et poisid kasutavad rohkem otseseid kiusamisviise – löövad, ütlevad halvasti ja solvavad – ning tüdrukud kasutavad rohkem kaudseid kiusamisviise – levitavad kuulujutte ja käituvad tõrjuvalt. Võimalik, et tüdrukud kiusavad rohkem tüdrukuid ja poisid rohkem poisse, mistõttu on 12-aastaste tüdrukute kognitiivne heaolu rohkem seotud psühholoogilise kiusamisega ja 12-aastaste poiste kognitiivne heaolu seotud verbaalse kiusamisega.

Afektiivne heaolu oli samuti 12-aastastel poistel kõige tugevamalt seotud verbaalse kiusamisega ja 12-aastastel tüdrukutel psühholoogilise kiusamisega. Kümneaastaste vanusegrupis oli afektiivne heaolu nii poistel kui tüdrukutel kõige tugevamas seoses psühholoogilise kiusamisega. Afektiivse heaolu keskmine hinnang oli oluliselt madalam 10- ja 12-aastaste vanusegrupis neil, kes olid vähemalt korra kuu jooksul kogenud füüsilist, verbaalset või psühholoogilist kiusamist. Kõige madalam afektiivse heaolu skaala keskmine oli neil, kes kogesid kuu jooksul rohkem kui 3 korda füüsilist kiusamist. Tulemused toetasid Norris toimunud uuringu tulemusi psühholoogilise kiusamise kogemise mõju kohta afektiivsele heaolule (Idsoe, 2015). Õpilaste jaoks võib tihtipeale olla oluline tunda ennast osana grupist ning pälvida eakaaslaste poolehoidu ja heakskiitu ning nendest ilma jäämine võib tekitada palju negatiivseid emotsioone, mis mõjutavad afektiivset heaolu ja üldist toimetulekut (Idsoe, 2015).

Psühholoogilise heaolu keskmine hinnang oli samuti oluliselt madalam neil, kes olid vähemalt korra kuus kogenud koolikiusamist, võrreldes nendega, kes kiusamist ei kogenud. Sarnaselt kognitiivse ja afektiivse heaolu hinnangutele, oli ka psühholoogilise heaolu hinnang 12-aastastel poistel kõige tugevamalt seotud verbaalse ja 12-aastastel tüdrukutel psühholoogilise kiusamisega, kuid keskmiselt kõige madalamalt hindasid oma psühholoogilist heaolu õpilased, kes kogesid vähemalt 3 korda kuu jooksul füüsilist kiusamist. Gentz jt (2021) uurimuse kohaselt on psühholoogilise heaolu tagamiseks õpilaste puhul sõprussuhted ja eakaaslastega läbi saamine väga olulised, mistõttu mõjutab kiusamise kogemine ja eakaaslaste poolehoidu puudumine oluliselt õpilase arusaama endast, oma võimekusest ja tulevikust.

Koolikiusamine on olulisel seotud 8-, 10- ja 12-aastaste laste kognitiivse, afektiivse ja psühholoogilise heaoluga, mis kinnitab, et koolikiusamine on Eestis endiselt probleem, millega tuleks tegeleda. Programm Kiusamisvaba kool sisaldab juhiseid nii kiusamise ennetamiseks kui juhtumite lahendamiseks, mis on aidanud programmiga liitunud koolides kiusamist oluliselt vähendada, kuid koolikiusamist oleks ilmselt veelgi laialdasemalt ennetada. Kuna koolikiusamise kogemine väheneb vanusega, on oluline tähelepanu pöörata just noorematele klassidele (Piksööt, 2019). Võimalik, et kiusamise vastu aitaks ennetamine juba enne kooli algust või aktiivsem kiusamise ennetamisega tegelemine esimeste kooliaastate jooksul. Koolikiusamisega on oluline tegeleda ka seepärast, et kiusamise kogemine võib ka hiljem, peale kiusamise lõppemist mõjutada heaolu, vähendada koolirõõmu ja turvatunnet (Kutsar ja Soo, 2019).

KOKKUVÕTE

Bakalaureusetöö eesmärk oli leida, kas ja kuidas on omavahel seotud koolikiusamise kogemine (füüsiline, verbaalne või psühholoogiline kiusamine) kognitiivse, afektiivse ja psühholoogilise heaolu hinnangutega Eesti 8-12 aastastel lastel ning seoste erinevused vastavalt soole ja vanusele.

Analüüsiks kasutati Rahvusvahelise laste heaolu uuringu 2017/2018 andmeid. Valimis oli 3150 õpilast, iga vanusegrupp (8, 10 ja 12) moodustas valmist umbes kolmandiku. Kognitiivset heaolu mõõdeti kahe mõõdikuga: üldine eluga rahulolu küsimusega (OLS) ja kuuest küsimusest koosneva kognitiivse heaolu skaalaga CW-SWBS. Afektiivset heaolu mõõdeti skaalaga CW-PNAS ja psühholoogilist heaolu CW-PWBS skaalaga, mis koosnevad kuuest küsimusest. Kiusamiste kohta küsiti õpilastelt, kui sageli viimase kuu jooksul on nad kogenud füüsilist, verbaalset või psühholoogilist koolikiusamist. Heoluhinnanguid võrreldi olenevalt kiusamiskogemustest Kruskal-Wallis H ja Mann-Whitney U teste kasutades. Seoseid uuriti Spearmani korrelatsioonikordajaga vanusegruppide ja sugude kaupa.

Tulemustest selgus, et üldiselt hindasid juba ühe korra kuus koolikiusamist kogenud õpilased oma kognitiivset, afektiivset ja psühholoogilist heaolu madalamalt, kui need, kes kiusamist ei kogenud. Enamasti ei olnud olulist vahet subjektiivse heaolu hinnangus sõltuvalt sellest, kui tihti kiusamist kogeti, vaid oluline oli see, kas õpilane koges koolikiusamist või mitte. Statistiliselt olulised olid ka kõik korrelatsioonid kognitiivse heaolu hinnangute ja koolikiusamise viiside vahel, st mida rohkem kogesid õpilased füüsilist, verbaalset või psühholoogilist kiusamist, seda madalam oli nende kognitiivne, afektiivne ja psühholoogiline heaolu. Koolikiusamise kogemine oli 8- ja 10-aastastel kõige tugevamalt seotud kognitiivse heaolu skaalaga (CW-SWBS) ja 12-aastastel psühholoogilise heaoluga. Kiusamise viisidest oli kõikide subjektiivse heaolu mõõdikutega kõikides vanusegruppides kõige tugevamalt seotud psühholoogiline kiusamine.

Kaheksa-aastaste üldine eluga rahulolu (OLS) oli poistel kõige tugevamalt seotud psühholoogilise kiusamisega ja tüdrukutel verbaalse koolikiusamisega. Kognitiivse heaolu skaala (SW-SWBS) oli 8-aastastel kõige tugevamalt seotud füüsilise kiusamisega nii poistel kui tüdrukutel. Kümneaastaste üldine eluga rahulolu (OLS) ja kognitiivse heaolu skaala (SW-SWBS) olid poistel kõige tugevamalt seotud psühholoogilise kiusamisega ja tüdrukutel füüsilise kiusamisega. Kaheteistaastaste poiste üldine eluga rahulolu (OLS) oli kõige

tugevamas seoses verbaalse kiusamisega ja kognitiivse heaolu skaala (SW-SWBS) psühholoogilise kiusamisega. Kaheteistaastaste tüdrukute kognitiivne subjektiivne heaolu oli tugevamas seoses psühholoogilise kiusamisega.

Afektiivne heaolu oli 10-aastastel poistel kõige tugevamas seoses psühholoogilise kiusamisega. Kaheteistaastastel poistel olid nii afektiivne kui psühholoogiline heaolu kõige tugevamalt seotud verbaalse kiusamisega. Tüdrukute afektiivne heaolu mõlemas vanusegrupis ja psühholoogiline heaolu 12-aastaste vanusegrupis olid kõige tugevamalt seotud psühholoogilise kiusamisega.

ALLIKAD

Alcantara, S.C., González-Carrasco, M., Montserrat, C., Viñas, F., Casas, F. ja Abreu, D. P. (2017). Peer violence in the School Environment and Its Relationship with Subjective Well-Being and Perceived Social Support Among Children and Adolescents in Northeastern Brazil. *Journal of Happiness Studies* 18, 1507–1532. <https://doi.org/10.1007/s10902-016-9786-1>

Ben-Arieh, A., Casas, F., Frønes, I. ja Korbin, J. E. (2014). Multifaceted Concept of Child Well-Being. A. Ben-Arieh., F. Casas., I. Frones., ja J. E. Korbin (toim) *Handbook of Child Well-Being* (1-28). Dordrecht: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-90-481-9063-8>

Borualogo, I. S. ja Casas, F. (2019). Subjective Well-Being of Bullied Children in Indonesia. *Applied Research in Quality of Life* 16(2), 753-773. Kasutatud 25.04.2022, <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s11482-019-09778-1.pdf>

Bradshaw, J., Crous, E., Rees, G. ja Turner, N. (2017). Comparing children's experiences of schools-based bullying across countries. *Children and Youth Services Review* 80, 171-180. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.06.060>

Casas, F. (2019). Kas kõik lapsed on väga õnnelikud? Sissejuhatus laste subjektiivse heaolu teemasse rahvusvahelises vaates. K. Soo ja D. Kutsar (toim), *Laste subjektiivne heaolu kohalikus ja rahvusvahelises vaates* (18-32). Tallinn: Statistikaamet. Kasutatud 03.05.2022, https://www.stat.ee/sites/default/files/2020-07/Laste_subjektiivne_heaolu_kohalikus_ja_rahvusvahelises_vaates.pdf

Dinisman, T., 2010. *ISCWeb_Psychometric scales*. Kasutatud 03.05.2022, https://isciweb.org/wp-content/uploads/2019/12/ISCWeB_Psychometric-scales.pdf

Dinisman, T. ja Rees, G. (2014). Findings from the first wave of data collection. *ISCWeB*. Kasutatud 24.05.2022, https://isciweb.org/wp-content/uploads/2019/12/FirstWaveReport_FINAL2.pdf

Ditch The Label (2018). *The Annual Bullying Survey 2018 – The Annual Benchmark of Bullying in The United Kingdom*. Kasutatud 03.05.2022, <https://www.ditchthelabel.org/research-papers/the-annual-bullying-survey-2018/>

Flaspohler, P. D., Elfstrom J. L., Vanderzee, K. L. ja Sink, H. E. (2009). Stand by me: The Effects of Peer and Teacher Support in Mitigating the Impact of Bullying on Quality of Life. *Psychology in the Schools*, 46(7), 636-649. DOI: 10.1002/pits.20404

Fomotskin, H. (2021). Lapse heaolu koolis. D. Kutsar ja R. Uesoo (toim), *Lapsed Eesti ühiskonnas* (88-91). Tallinn: Õiguskantsleri kantselei. Kasutatud 24.05.2022, https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/Lapsed-Eesti-Uhiskonnas_kogumik%202021.pdf

Gentz, S., Zeng, C. ja Ruiz-Casares, M. (2021). The role of individual-, family-, and school-level resilience in the subjective well-being of children exposed to violence in Namibia. *Child Abuse & Neglect*. DOI:10.1016/j.chiabu.2021.105087

Gladden, R.M., Vivolo-Kantor, A.M., Hamburger, M.E., ja Lumpkin, C.D. (2014) *Bullying Surveillance Among Youths: Uniform Definitions for Public Health and Recommended Data Elements, Version 1.0*. Atlanta, GA; National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention and U.S. Department of Education.. Kasutatud 03.05.2022, <https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/bullying-definitions-final-a.pdf>

Guidance on using and analysing data sets version 2: 21st March 2020. *Children's Worlds: International Survey of Children's Lives and Well-Being, Wave 3, 2016 to 2019*.

Idsoe, E. M. C. (2015). The importance of social learning environment factors for affective well-being among students. *Emotional and Behavioural Difficulties* 21(2), 155-156. <https://doi.org/10.1080/13632752.2015.1053695>

Kutsar, D., Nahkur, O. ja Murakas, R. (2019). *Children's Worlds National Report ESTONIA*. Kasutatud 03.05.2022, <https://isciweb.org/wp-content/uploads/2020/03/Estonia-National-Report-Wave-3.pdf>

Kiusamisvaba kool. (i.a.). *Kiusamist saab ja tuleb ennetada*. Kasutatud 24.05.2022, <https://kiusamisvaba.ee/kiusamisest/kooliperele/>

Kõiv, K. (2006). *Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanemate poolt*. Tartu: OÜ Vali Press trükikoda.

Luhmann, M., Hawkey, L. C., Eid, M. ja Cacioppo, J. T. (2012). Time frames and the distinction between affective and cognitive well-being. *Journal of Research in Personality*. 46(4), 431-441. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2012.04.004>

M. Omoniyi, M. (2013). Bullying in Schools: Psychological Implications and Counselling Interventions. *Journal of Education and Practice* 4(18), 70-78. Kasutatud 03.05.2022, https://www.academia.edu/29393971/Bullying_in_Schools_Psychological_Implications_and_Counselling_Interventions

Mark, L., Sisask, M., Vaikma, J., Värnik, P., ja Värnik, A. (2015). *Kiusamine Koolis*. Uuringu raport. Kasutatud 03.05.2022, <https://humanrights.ee/app/uploads/2017/01/Uuring-kiusamisest-koolis.pdf>

Murakas, R., Soo, K. ja Otstavel, S. (2019) *Children's Worlds National Report ESTONIA*. Kasutatud 03.05.2022, <https://isciweb.org/wp-content/uploads/2020/03/Estonia-National-Report-Wave-3.pdf>

Nahkur, O. ja Casas, F. (2021). Fit and Cross-Country Comparability of Children's Worlds Psychological Well-Being Scale Using 12-Year-Olds Samples. *Child Indicators Research* 14, 2211–2247. <https://doi.org/10.1007/s12187-021-09833-0>

Navarro, R., Ruiz-Oliva, R., Larrañaga, E. ja Yubero, S. (2015). The Impact of Cyberbullying and Social Bullying on Optimism, Global and School-Related Happiness and Life Satisfaction Among 10-12-year-old Schoolchildren. *Applied Research Quality Life* 10, 15–36. <https://doi.org/10.1007/s11482-013-9292-0>

Olweus, D. (2013). School Bullying: Development and Some Important Challenges. *Annual Review of Clinical Psychology* Vol. 9:751-780. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-050212-185516>

Oriol, X., Miranda, R. ja Unanue, J. (2020). Bullying victimization at school and subjective well-being in early and late Peruvian adolescents in residential care: The contribution of satisfaction with microsystem domains. *Children and Youth Services Review* 109.. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.104685>

Piksööt, J. (2019). Kiusamine. L. Oja (toim). *Eesti kooliõpilaste tervisekäitumine 2017/2018. õppeaasta uuringu raport*. (38-43). Tallinn: Tervise Arengu Instituut. Kasutatud 03.05.2022, https://intra.tai.ee/images/prints/documents/157970053289_eesti_kooliopilaste_tervisekaitumine.pdf

Rees, G., Savahl, S., Lee, B. J., & Casas, F. (2020). *Children's views on their lives and well-being in 35 countries: A report on the Children's Worlds project, 2016-19*. Jerusalem, Israel: Children's Worlds Project (ISCWeB). Kasutatud 03.05.2022, <https://isciweb.org/wp-content/uploads/2020/08/Childrens-Worlds-Comparative-Report-2020.pdf>

Rees, G. & Main, G. (2015) *Children's views on their lives and well-being in 15 countries: An initial report on the Children's Worlds survey, 2013-14*. York, UK: Children's Worlds Project (ISCWeB). Kasutatud 24.05.2022, <https://isciweb.org/wp-content/uploads/2019/12/ChildrensWorlds2015-FullReport-Final.pdf>

Richardson, D. ja Hiu, C. F. (2018). Developing a Global Indicator on Bullying of School-aged Children. *Innocenti Working Papers no. 2018-11*. Kasutatud 03.05.2022, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/WP%202018-11.pdf>

Saffia, M. ja Turner, A. (2021). *Measuring Children and Young People's Subjective Wellbeing*. <https://whatworkswellbeing.org/wp-content/uploads/2021/09/MCYPSW-Conceptual-framework-1.pdf>. Kasutatud 21.05.2022,

Savahl, S., Montserrat, C., Casas, F., Adams, S., Tiliouine, H., Benninger, E. ja Jackson, K. (2018). Children's Experiences of Bullying Victimization and the Influence on Their Subjective Well-Being: A Multinational Comparison. *Child Development* 90 (2), 414-431. <https://doi.org/10.1111/cdev.13135>

Silm, G. (2019). Eesti õpilaste heaolu ja õppimisega seotud hoiakud. T. Matsulevitš ja E. Rull (toim), PISA ... Eesti tulemused : *Eesti 15-aastaste õpilaste teadmised ja oskused matemaatikas, funktsionaalses lugemises ja loodusteadustes* (lk 130-150). Tallinn: Innove. Kasutatud 24.05.2022, <https://dea.digar.ee/publication/JVpisaesttulem>

Soo, K. ja Kutsar, D. (2019). Subjektiivne heaolu ja õigused laste hinnangul. D. Kutsar ja Raid. K (toim), *Laste subjektiivne heaolu kohalikus ja rahvusvahelises vaates* (18-32). Tallinn:

Statistikaamet. Kasutatud 03.05.2022, https://www.stat.ee/sites/default/files/2020-07/Laste_subjektiivne_heaolu_kohalikus_ja_rahvusvahelises_vaates.pdf

Sullivan, K., Cleary, M. ja Sullivan, G. (2004). *Kiusamine koolis: mis see on ja kuidas sellega toime tulla*. Tartu: AS Atlex

Tiliouine, H. (2015). School Bullying Victimization and Subjective Well-Being in Algeria. *Child Ind Res* 8, 133–150. <https://doi.org/10.1007/s12187-014-9286-y>

Trends in International Mathematics and Science studies (TIMSS). *National Center for Education Statistics*. Kasutatud 03.05.2022, <https://nces.ed.gov/timss/participation.asp>

UNESCO. (2019). *Behind the numbers: Ending school violence and bullying*. Kasutatud 03.05.2022, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366483>

Varela, J.J., Sirlopú, D., Melipillán, R., Espelage, D., Green, J. ja Guzmán, J. (2019). Exploring the Influence School Climate on the Relationship between School Violence and Adolescent Subjective Well-Being. *Child Ind Res* 12, 2095–2110. <https://doi.org/10.1007/s12187-019-09631-9>

WHO. (2022). *Noncommunicable disease data and reporting*. Kasutatud 03.05.2022, <https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/surveillance/data>

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Maris Priks,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose Laste subjektiivne heaolu vastavalt koolikiusamise kogemustele 2017/2018. aasta rahvusvahelise laste heaolu uuringu andmetel, mille juhendaja on Oliver Nahkur, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi

Maris Priks

24.05.2022